

Het leven in Indië, verbeeld op een 'tjap', hier van het textielbedrijf van H.P. Gelderman & Zonen uit Oldenzaal. Deze fabrieksmerken werden in Twente vanaf 1850 - 1860 aangebracht op cambrics, onbedrukte witkatoenen doeken die naar de Indische batikkerijen werden verscheept. De batikkers konden door de tjaps onmiddellijk de herkomst en de kwaliteit van het doek vaststellen. (Historisch Centrum Overijssel)

Provincies overzee: koloniën in de Oost en in de West

Sloet had grote belangstelling voor de koloniën in de Oost en in de West, ofwel de overzeese gebiedsdelen. Waaruit zijn interesse voortkwam, is niet zonder meer duidelijk. Mogelijk heeft de, aanvankelijk, innige vriendschap met E.W. van Dam van Isselt, die later, in 1845, in de Kamer wees op de morele belangen van Indië, daarbij een rol gespeeld.¹ Een andere reden kan zijn, dat hij vanaf het begin van de jaren veertig contacten onderhield met de invloedrijke minister van koloniën Jean Chrétien Baud over een kolonisatieproject in Suriname. Wellicht ook, waren het zijn contacten met Wolter Robert baron van Hoëvell. Deze predikant richtte in 1841 het *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië* op, dat in Nederland via W.E.J. Tjeenk Willink te Zwolle, ook de uitgever van Sloets tijdschrift, op de markt werd gebracht.² Van Hoëvell was jarenlang voorzitter van het Bataviaasch Genootschap voor Kunsten en Wetenschappen, waarvan Sloet in 1842 lid werd.³ De uit Deventer afkomstige voorvechter van de belangen der inlanders hoopte dat Nederland en Indië zich tot een twee-eenheid zouden samenvoegen, ‘verenigd in christendom en economisch belang.’⁴ Het waren precies de twee pijlers waarop het vooruitgangsoptimisme van Sloet was gebaseerd.

Zijn betrokkenheid hing nauw samen met de overtuiging dat het economisch belang van de koloniën vooral niet mocht worden onderschat, zoals ook Adam Smith had geponeerd. Deze had gepleit voor liberalisering van de Britse koloniale handel, omdat die zowel het moederland als de koloniën, waaronder ook Java, ten goede zou komen. Smith zag het niet in exploitatie, maar in ‘opvoering van de welvaart der koloniën en vrijheid van den overzeesche handel.’⁵ Als het voordeel van de een ten koste gaat van de ander, redeneerde hij, is er per saldo geen winst geboekt. Sloet volgde hem volkomen in dit onderscheid tussen relatieve en absolute welvaart.

Met de naam van Adam Smith is waarschijnlijk ook de meest directe verklaring voor zijn koloniale belangstelling genoemd. Een bevestiging van deze gedachte is te vinden in de woorden van J.C. Kielstra in een artikel uit de *Economist* in 1923: ‘Gelijk in Engeland mannen als Robert Peel, Ricardo en Cobden, staande op den door Smith gelegden bodem, de vaders en verdedigers waren van de aan de nieuwe handel- en scheepvaartwetgeving ten grondslag strekkende

¹ De Jong. *Van batig slot*, 33.

² Van Hoëvell werd op 15 juli 1812 in Deventer geboren als telg van een oude adellijke familie. Van moederszijde stamde hij uit het geslacht Van der Capellen, waaruit ook een gouverneur-generaal van Indië afkomstig was.

³ Sloet werd lid per 25 mei 1842. Familiearchieven Sloet Zwolle, inv.nr. 122.

⁴ Kossmann. *De Lage Landen*, 223.

⁵ Zie hiervoor Kielstra: ‘Adam Smith en de Koloniën’, in een special van *De Economist*, die is gewijd aan Adam Smith, ter gelegenheid van diens tweehonderdste geboortedag.

gedachte, zoo waren het ook in Nederland de staathuishoudkundigen, die in zijne school waren gevormd, Sloet tot Oldhuis en de Bruyn Kops, die afschaffing van differentiële rechten, vrijheid van den handel en de scheepvaart ook op de koloniën verdedigden.⁶

Daarbij gold voor Sloet het adagium dat ontwikkeling van achtergebleven gebieden ten gunste van de bevolking een morele plicht was van degenen die daartoe in staat waren, of in staat werden geacht.⁷ Uiteindelijk zou dit als vanzelf weer ten goede komen aan het Rijk als geheel, aan de natie dus. In de ogen van Sloet boden de koloniën een vrijwel ideale situatie. Het klimaat, de bodem en de bodemrijkdommen aan beide kanten van de wereld verschaften ongekende mogelijkheden én: er was ruimte. De oorspronkelijke bewoners hoefden slechts geleid en versterkt te worden vanuit Nederland om dit grenzenloze potentieel te kunnen benutten. Van slavernij hoefde dan geen sprake meer te zijn.

Verreweg de meeste aandacht met betrekking tot de koloniën ging logischerwijs ook bij Sloet uit naar de Oost, maar hij zag de West niet over het hoofd. De Handelingen getuigen ervan dat hij gedurende de twaalf jaar waarin hij in de Tweede Kamer zat, één van de meest op de voorgrond tredende sprekers was als het ging om koloniale onderwerpen. De lengte van zijn vele toespraken was, overigens niet alleen op dit gebied, soms opvallend. Zelfs voor de vuist weg zag hij er niet tegenop een half uur het woord te voeren, daarbij het wetenschappelijk en historisch excurs, noch actuele kwesties schuwend, zoals hij dat ook in geschrifte niet deed. Ook buiten het parlement greep hij elke gelegenheid aan om het belang en de belangen van de koloniën voor het voetlicht te brengen.

In zijn *Tijdschrift voor staathuishoudkunde en statistiek* verschenen in de periode 1841-1875 tientallen artikelen en boekbesprekingen over koloniale onderwerpen.⁸ Bij en via 'Welvaart' werden deskundigen uitgenodigd of werden experimenten met tropische gewassen in gang gezet. Op 17 maart 1848 sprak bijvoorbeeld de oud-gouverneur van de Molukken, G. de Serière, over 'de hulpbronnen voor nationale welvaart in den Molukschen archipel'. Hij roemde het beleid van de vereniging, dat erop was gericht de koloniën en het moederland in hun economische activiteit te verbinden. Hij roemde ook de stapel van het 'kostbaar

⁶ Kielstra. *Adam Smith over de koloniën*, 460. Kielstra was in 1923 hoogleraar in Wageningen en werd daarnaast vanaf 1926 bijzonder hoogleraar tropische staathuishoudkunde aan de Rijksuniversiteit Utrecht.

⁷ Een dergelijk geluid had ook Dirk van Hogendorp (1761-1822), een broer van de door Sloet zeer gewaardeerde Gijsbert Karel, al laten horen. Ook de slavernij vervloekte hij hartgrondig. Vanvugt. *Nestbevuilers*, 79-81.

⁸ Hiervan als voornaamste, met telkens de beginpagina: TSS-1: 89, 136; 2-75, (107), 155, 256, 291, 354, 443; 3-90, 102, 113, 140, 190, 205, 231, 265, 485, 530, 540; 4- 150, 170, 226, 391, 394, 405, 464, 506; 5-37, (84), 98, 100, 145, (287), 379, 488; 6-(14), 37, 80, 82, 89, 93, (101), (201), 250, (274), 343, 348, (368), 461; 7-(21), (148), (164), 173, (307), 379, 389, (411), 441, 520, 522; 8- (20), (100), (104), (136), (221), 212, 224, 333, 463; 9-(40), (45), (103), 169, (179), 179, 105, 106, 271, 363, (378), 442; 10-(273), 293, (324); 11-52, 313, 243, 252, 275, (312), 427; 12-132, 259, 263, 264, (337); 13-(86), 131, 138, 219, 223, 355, 369, (425), (428), 433; 14- 69, (107), 116, 236, 240, 241, 248, 275, 311, (351), 355, 357, 385, 393; 15-73, 130, (131), (132), 134, 135, 136, 138, (166), (177), 250, 300, 302, 304, 377, 385, 514, 517; 16- (42), 53, 178, (255), 287, 355, 421; 17-(109), (115), 220, 296, 481; 18- 55, 56, (439), (393); 19-104, 109, 225, 292, 301, 306, 387, 399, (402); 20-38, (43), 44, 344, 346, (406), 467; 21-99; 22-28, 129, 185, 325, 361, 466; 23-28, 57, 376; 24-25, 154; 25-43, 175; 26-342, 426; 27-107, 448; 28-14, 85, 232, 287, 309.

Surinaamsch meubelhout' die in Zwolle door 'Welvaart' was gevestigd.⁹ Tijdens Landhuishoudkundige Congressen was sinds 1859 sprake van een Koloniale Sectie, met Sloet als voorzitter. Bij zijn tijdgenoten stond hij desondanks niet bekend als een 'specialiteit' inzake de koloniën. Wel, zeker in de Kamer en bij de Regering, als een man met gevaarlijke en eigenzinnige opvattingen. Het feit dat hij nooit in de koloniën was geweest, werd hem door zijn tegenstrevers dan ook veelvuldig voor de voeten geworpen.

In kringen van historici geldt Sloet ook niet direct als toonaangevend inzake de koloniale politiek, al worden zijn woorden wel regelmatig geciteerd. Zoals door Fasseur, die hem echter niet noemt in het rijtje van vooraanstaande koloniale politici uit de jaren 1840-1860, waarin wel tegenstrevers en medestanders als Baud, Duymaer van Twist, Fransen van de Putte, Pahud, Rochussen en, niet te vergeten, Van Hoëvell figureren. Sloet was in de woorden van Fasseur te veel een man van de studeerkamer en te hoogdravend. Wel gunt hij hem de eer, de eerste te zijn geweest die Nederland in de Tweede Kamer voorhield, dat het bezit van Indië aan het moederland niet alleen rechten gaf, maar ook verplichtingen oplegde.¹⁰ Een uitspraak die nadere uitwerking verdient en hier ook zal krijgen.

De bedoeling van dit hoofdstuk is, te bezien hoe en met welke ideeën Sloet zich in het publieke domein manifesteerde als het ging om de koloniën, welke reacties hij daarmee opriep bij tijdgenoten en hoe zijn inzet en inzichten zijn te waarderen vanuit een later perspectief. Zijn optreden wordt vooral belicht aan de hand van zijn rol in de Tweede Kamer. Centraal daarbij staan zijn interpellaties over diverse onderwerpen en over enkele bijzondere items: een kolonisatieproject in Suriname, zijn voorstel uit 1849 tot grondverkoop op Java, het Cultuurstelsel en het Regeringsreglement voor Nederlands-Indië dat in 1854 van kracht werd. Ook zijn houding jegens de Nederlandsche Handel-Maatschappij en zijn visie op de slavernij komen in dit verband aan de orde. Telkens wordt daarbij stilzwijgend de eerder gestelde vraag herhaald of hij met zijn optredens in woord en geschrift een bijdrage heeft geleverd aan de ontwikkeling van de politieke cultuur na 1848.

7.1 In de Oost en in de West

In 1815 sprak koning Willem I de verwachting uit, dat de koloniën van Nederland 'cerlang' de welvaart van het moederland zouden vergroten. De Oost, de West en de West-Afrikaanse bezittingen dienden een bijdrage te leveren aan de schatkist. Zeker gezien de slechte toestand van de economie en de hoge staatsschuld na de Franse tijd. De koning en de handelaren hoopten de positie van Amsterdam als stapelplaats voor de Europese en overzeese handel te kunnen herstellen en de koloniën zouden daarbij -via een gecentraliseerd bestuur en een actieve staatsbemoedening- een belangrijke rol moeten spelen. Het was een nieuwe situatie, want 'feitelijk bestond er geen Nederlandse koloniale politiek vòòr de negentiende eeuw.'¹¹

⁹ TSS-4, 150.

¹⁰ Fasseur. *Kultuurstelsel*, 81.

¹¹ De Jong. *Van batig slot*, 13.

Artikel 60 van de Grondwet van 1815 bepaalde dat het opperbestuur over de ‘volksplantingen en bezittingen van het Rijk in andere werelddelen’ uitsluitend bij de koning berustte. De volksvertegenwoordiging kreeg geen inzage in de koloniale financiën en had er dus ook geen zeggenschap over. Rond 1830 werd duidelijk, dat van de verhoopde voordelen van de koloniën weinig was terecht gekomen. In de Oost en in de West waren de kosten voor de staat hoger dan de opbrengsten: het economisch roer moest om en over de staatkundige relatie met de koloniën ontstonden discussies.

Als antwoord op de vraag hoe het ‘opperbestuur’ moest worden geregeld, kwamen conservatieven en (doctrinair-)liberalen met geheel verschillende oplossingen. De tegenstellingen spitsten zich toe op Indië. De conservatief J.C. Baud, die gold als de grootste Indische ‘specialiteit’ van zijn tijd, vond de toepassing van constitutionele begrippen op het kolonialisme ronduit gevaarlijk. De liberaal Thorbecke daarentegen was van mening dat de wetgevende macht in het moederland haar functie ook voor het bestuur van de koloniën moest vervullen. Hij stelde het Rijk boven alles, ook boven de overzeese gebiedsdelen, precies zoals het ook boven de provincies stond. Thorbecke kreeg in 1848 gedeeltelijk zijn zin.¹² De nieuwe Grondwet beperkte voortaan de invloed van de vorst, die het koloniale opperbestuur niet meer ‘bij uitsluiting’ zou uitoefenen. Voorts werd bepaald dat de minister van koloniën door het parlement zou worden gecontroleerd. Toch bleef er nog het nodige te regelen, zoals het Regeringsreglement voor Indië, dat in 1854, na veel parlementaire strijd tot stand zou komen.

Het nieuwe beleid ten aanzien van de koloniën lag in principe zeer in de lijn van Sloet, die immers de openbaarheid van bestuur hoog in het vaandel had staan. In de Kamer, in zijn tijdschrift, tijdens de Landhuishoudkundige Congressen en namens ‘Welvaart’ gaf hij blijk van zijn onbewimpelde belangstelling voor de koloniën. Toch speelden de overzeese gebiedsdelen in brede zin tijdens de jaren 1848-1860 waarin Sloet in de Tweede Kamer zat nog slechts een geringe rol. Zeker over de West werd niet of nauwelijks gesproken en Nederlands-Indië, in feite Java, stond vooral in het teken van het batig slot dat niet ter discussie mocht worden gesteld. Ondertussen groeide in Nederland en Indië wel het aantal tijdschriften en instellingen dat zich bezighield met de Indische politiek en Indische aangelegenheden.¹³ Desondanks bleef de ethische kant van de koloniale politiek in ’s lands vergaderzaal nog vrijwel onbesproken, al klonken er daarbuiten en daarvoor wel kritische geluiden, zoals van Dirk van Hogendorp (1761-1822).¹⁴

De belangen van de overheerste volkeren zouden pas na Sloets afscheid van de Kamer een belangrijk politiek item gaan vormen. Niet in de laatste plaats door de verschijning in 1860 van een boek dat Indië in een geheel ander licht

¹² Zie voor deze discussie, Alberts. *Baud en Thorbecke*.

¹³ Zie voor een overzicht: De Jong. *Van batig slot*, 34-36. In het bijzonder voor de kranten en tijdschriften, Termorshuizen. *Journalisten en heethoofden*.

¹⁴ ‘Met Dirk van Hogendorp 1761-1822 begint de roep om een rechtvaardig en beschavend bestuur in Indië dat “niet uitsluitend te rade gaat met geldeijke eischen van het moederland, maar voornamelijk de welvaart en het geluk van Indië’s ingezetenen beoogt”. Hij heeft de koloniale politiek een ethische richting gegeven.’ Vanugt, *Nestbevuilers*, 81. Die citeert uit J.E. Stokvis. *Van wingewest naar zelfbestuur in Nederlandsch-Indië* [z.p] 1922, 19. Hem komt dus een deel van de eer toe, die door Fasseur, zie hiervoor [pagina in proef aangeven] aan Sloet wordt gegend.

zette: de *Max Havelaar* van Multatuli. Andere onderwerpen –zoals het tot stand brengen van Gemeentewet, Provinciewet en Kieswet en later de wetten op het gebied van de armenzorg, het onderwijs en de belastingen en de aanleg van spoorwegen– hadden eerst de aandacht gevraagd van de politiek en bovendien waren de kabinetten in de periode van 1853 tot 1862 meestal moderaat of conservatief van oriëntatie, ‘niet direct de politieke richtingen waarvan hervormingen op koloniaal gebied te verwachten vielen.’¹⁵ En bovendien: ‘Ook van de critici van het kultuurstelsel werd niet een pleidooi voor de afschaffing van de batige sloten vernomen. Het argument dat Nederland natuurlijk op humanitair vlak meer voor Indië zou doen als de staatskas minder afhankelijk van de baten was geworden, suste menig geweten.’¹⁶ Niet echter dat van Sloet.

Toch zag hij de humanitaire of ethische kant van de koloniale politiek niet los van de economische belangen. Ook hier waren er twee onzichtbare handen die hun werk deden, of zouden kunnen doen, als zij maar niet werden gehinderd door stelsels, formaliteiten of behoudzucht en als betrokkenen – politici niet in de laatste plaats– maar de moed hadden tot nieuwe initiatieven te komen.

Sloets eerste actieve bemoeienis in verband met de koloniën was echter gericht op de West.

7.2 In de West

Suriname, van oudsher een westerse plantagekolonie, liet zien hoe profijtelijk een tropische exportkolonie –met koffie en suiker als voornaamste producten– kon zijn en heeft tot op zekere hoogte model gestaan bij de invoering van het in de volgende paragraaf te bespreken Cultuurstelsel. Johannes van den Bosch, de geestelijk vader van dit systeem, die in de jaren 1827–1828 als commissaris-generaal West-Indië bezocht, wees bij die gelegenheid op het grote belang van Suriname als landbouwkolonie. De economische betekenis van Suriname voor Nederland was tussen 1816 en 1830 dan ook ongeveer gelijk aan die van het honderd maal dichter bevolkte Java. Ook in de decennia nadien leverde de kolonie nog honderden miljoenen op.¹⁷ Toch was er in die tijd al sprake van een ‘onomkeerbaar proces’ van neergang, nadat de Engelsen in 1807 de slavenhandel op hun koloniën, waaronder toen nog Suriname, hadden verboden. Ook nadat Suriname in 1814 bij het Traktaat van Londen weer Nederlands was geworden, bleef dit verbod onder druk van de Engelsen gehandhaafd. De omvang van de slavenbevolking nam daarna, niet in de laatste plaats vanwege de zware arbeids- en leefomstandigheden, langzamerhand af van 50.725 in 1811 tot 36.484 in 1863, het jaar van de emancipatie.¹⁸

¹⁵ De Jong. *Van batig slot*, 34.

¹⁶ De Jong. *Van batig slot*, 36.

¹⁷ Van Stipriaan. *Surinaams Contrast*, 42: ‘Tussen 1750 en 1863 genereerde deze plantage-economie voor een waarde van op zijn minst 600 miljoen gulden aan exportprodukten voor de Nederlandse markt. Daarnaast zorgde de plantage-economie voor economische ‘spin-off’ in Nederland. De tientallen schepen die ieder jaar heen en weer voeren zullen de Nederlandse werven flink wat werk opgeleverd hebben. En zeker in kringen van assuradeurs, slavenhandelaren, reders, suikerraffinadeurs, koffiebranders en leveranciers van plantage-benodigdheden moeten aantrekkelijke omzetten gemaakt zijn.’

¹⁸ Deze alinea is, evenals de volgende, voornamelijk gebaseerd op, Fasseur. ‘Suriname’. Zie ook: Goslinga. *A short history*, 153–166.

Tot afschaffing van de slavernij kwam het hier voorsnog niet, ondanks een kritische opstelling in de publieke opinie in Nederland en het feit dat de Engelsen en de Fransen dit al in respectievelijk 1834 en 1848 hadden gedaan. De grote vraag voor de plantagehouders was, hoe zij na de afschaffing aan de noodzakelijke arbeidskracht konden komen. Want hoe zou het gaan als de vrijverklaarde neger-slaven de plantages verlieten en, in de woorden uit 1842 van minister van koloniën Baud, niet bereid waren meer te werken dan noodzakelijk was voor de vervulling van hun ‘dierlijke’ behoeftes?’¹⁹ Een commissie die onder zijn leiding voorstellen moest doen inzake de afschaffing van de slavernij, stelde een overgangsmaatregel voor. De vrij te laten slaven moesten daarbij worden verplicht zich in dienst van suikercontractanten te stellen, om zo de kosten van hun vrijlating te verdienen. Het voorstel haalde het niet, maar volgens sommigen, waaronder Sloet, waren er ook andere mogelijkheden om deze kolonie in de West voor verval te behoeden.

7.2.1 ‘Europese Colonisatie’

Op 25 januari 1843 viel het Koninklijk Besluit om in Nederlands Guyana (Suriname) over te gaan tot een vorm van kolonisatie door Nederlanders. Het was niet de eerste keer dat werd geprobeerd voor een groep blanken een vestigingsplaats te creëren in dit tropische gebied.²⁰

Hoewel het land arm was aan edelmetalen, waren de bodem en het klimaat uitermate geschikt voor de productie van handelsgewassen zoals cacao, koffie, suiker en tabak, die werden verbouwd op plantages. Aan de bloei van de Surinaamse suikerplantages was in het begin van de negentiende eeuw echter een eind gekomen door de concurrentie van de Aziatische rietsuiker, de opkomst van de Europese bietsuiker en technologische vernieuwingen op Cuba.

Eén van de suikerplantages die werden verlaten, was Voorzorg, gelegen aan de rivier de Saramacca. De omgeving ervan werd uitgekozen voor een Europese landbouwkolonisatie met Nederlandse boeren, op initiatief van de predikant A. van den Brandhoff uit Elst, die daarvoor de steun had gekregen van minister Baud van koloniën.²¹ Baud op zijn beurt had Sloet gevraagd om zijn departement te adviseren bij de verdere voortgang van deze ‘Proeve’ en dat resulteerde uiteindelijk in de benoeming van de laatste tot begeleider van het project.²²

Het contact was mogelijk gelegd door Sloet zelf, toen hij namens ‘Welvaart’ de hulp van de minister inriep om de Overijsselse handelsbetrekkingen te bevorderen. Het doel was –als eenmaal de werken tot verbetering van het Zwolse Diep waren uitgevoerd en Zwolle een echte zeehaven was geworden– een vaste vaart op de West-Indische koloniën tot stand te brengen. Sloet hoopte dat daardoor, tegelijk met het herstel van de ‘onvervreembare regten van menschen’, dus met de afschaffing van de slavernij, ook gunstiger handelsbetrekkingen tot

¹⁹ Fasseur. ‘Suriname’, 375.

²⁰ Zie voor een overzicht: Verkade-Cartier van Dissel. *De mogelijkheid*, 41-48, die melding maakt van Labadisten in 1684, Duitsers in 1739, Paltzers in 1747 en Zwitseren in 1748.

²¹ Erdin. *De Europese Colonisatie*, 13, 19-20.

²² Hamburger-Wolterbeek Muller, KITLV, Inventaris van den Brandhoff, waarin wordt gemeld dat de benoeming plaatsvond bij KB, d.d. 21 februari 1845, nr. 54, waarbij de predikanten Van den Brandhoff en Copijn werden benoemd als ‘bestuurder en herder’ van de eerste vijftig uit te zenden gezinnen.

stand zouden komen. De minister had volop zijn medewerking verleend en zelfs diplomaten ingeschakeld – ook elders op de wereld, zoals op de Azoren, de Canarische en Kaapverdische Eilanden – om de handelsmogelijkheden in kaart te brengen. En daarbij was het niet gebleven, aldus het jaarverslag van ‘Welvaart’ over 1844.²³

Zijne Excellentie is verder gegaan, en heeft ons verscheidene monsters van houtsoorten uit Nederlandsch Guijana doen toekomen, die door Zwolsche schrijnwerkers bewerkt, schier alle van eene uitmuntende hoedanigheid voor meubelhout bevonden zijn; wij hebben op een onzer winter-vergaderingen deze bewerkte monsters ter bezigtiging aan onze medeleden gesteld, en een dubbel daarvan aan het Ministerie opgezonden, wat wederom ten gevolge heeft gehad eene toezegging van Z. Exc. Den Minister, om uit eene ons toegezondene lijst van 72 Surinaamsche houtsoorten eenige blokken van de voornaamste soorten aan de Overijsselsche Vereeniging opvolgends te verschaffen, en wel van die grootte, dat daaruit meubelstukken van eenigen omvang vervaardigd kunnen worden, welke wij van voornemens zijn daarna op tentoonstellingen van provinciale en volksnijverheid aan het algemeen ter bezigtiging te geven.

Om het vellen der boomen in de bosschen van Guijana, waaraan voor als nog vele moeite en kosten verbonden zijn, gemakkelijk te maken, heeft onze kundige schrijnwerker Worst een werktuig, dat door lastdieren bewogen wordt, uitgevonden, waarmee hij zich voorstelt, dat de zwaarste locustboom, die dikwijls 9 tot 10 voeten middellijn bereikt, en een uitmuntend meubelhout oplevert, in eenige uren geveld zal kunnen worden. De proeven, welke de genoemde schrijnwerker op eene onzer laatste vergaderingen met een modelwerktuigje genomen heeft, heeft de deugdelijkheid van zijne uitvinding boven allen twijfel gesteld. Eene tekening van dit eenvoudig maar vernuftig werktuig is aan den Heeren Bestuurderen van de kolonisatie aan de Saramacca medegeven.²⁴

De verwachtingen ten aanzien van de volksplanting waren hooggespannen. De meubelbewerking zou tot bloei komen, het bromelia vlas werd al beproefd door Twentse textielabrikanten en er zou zout geïmporteerd kunnen worden van Curaçao en Bonaire. Ook bij het laatste was de minister behulpzaam geweest door scheikundige monsters te laten nemen en prijsopgaves te laten verrichten. Het kon bijna niet mis gaan. Maar zelfs als dat wel het geval zou zijn, dan nog was alleen al het feit, dat ‘het streven des volks naar stoffelijken vooruitgang door het hooger bestuur begrepen en vooruitgeholpen’ werd, van onschatbare waarde. Overijssel, zou ‘voor zulke gewigtige diensten, zoo welwillend bewezen, zich dankbaar jegens dien Staatsman betoonen, die’, citeerde Sloet een onge-noemde dichter, ‘zorgt, en waekt, en slaeft, en ploeght, en zwoegt, en zweet, ten oirbaer van het lant een statigh ampt bekleet.’²⁵ Hoe anders zouden de verhoudingen tussen Sloet en Baud nog komen te liggen!

²³ JV Welvaart 1844, 10-11.

²⁴ Ibidem.

²⁵ JV Welvaart 1844, 12.

Mogelijk ook was het contact met de minister gelegd door Van den Brandhoff, met wie Sloet bevriend was.²⁶ Deze Geldersman was één van de drie predikanten van wie het initiatief tot de kolonisatie was uitgegaan. De heren hadden op 23 juni 1842 aan de minister een plan aangeboden om op 's lands kosten een Europese kolonisatie in Suriname uit te proberen. Ze gingen ervan uit, dat er mogelijkheden lagen voor ongeveer 200 gezinnen. De minister voelde er wel voor, maar wilde eerst meer gegevens en daarom werd afgesproken, dat dominee Betting samen met drie boeren vooruit zou reizen. Aldus geschiedde.

Sloet deed later in zijn *Tijdschrift* verslag van hun bevindingen en van de eerste ervaringen van de kolonisten.²⁷ Al in de zomer van 1843 waren de dominee en drie landbouwers in Paramaribo aangekomen. Zij richtten zich op een gebied aan de rivier de Saramacca, nabij de hoofdplaats en militaire post Groningen, waar al enkele Nederlanders zaten. 'Er is ruimte voor 50.000 kolonisten; men is niet ten eenenmale van menschen verwijderd, en kan in één tijd (6 uren) naar de stad roeijen, en daar een goed debiet vinden', schreef Betting hoopvol gestemd. De eerste uitverkoren kolonisten, zo was de bedoeling, zouden afkomstig zijn van het platteland en worden aangevuld met ambachtslieden. Bestuurlijk gezien moesten de kolonisten volgens Sloet vrijheid krijgen 'om zich naar eigen keuze en onbelemmerd te kunnen ontwikkelen.' Nederland zou daarmee ook kunnen laten zien dat het afzag van 'het oud koloniale stelsel, hetwelk een gedwongen band tusschen het moederland en de volksplantingen daarstelde en de laatste aan het eerste opofferde.' Het wilde niet zeggen, dat de kolonisten hun 'oud Hollandsche deugden', met name 'de lust tot arbeid en spaarzaamheid' maar in het vaderland moesten achterlaten. Het waren kwaliteiten die ze in de tropen hard nodig zouden hebben bij het opbouwen van een klein gezinsbedrijf.²⁸

De kolonisten, welke nog in het moederland verwijlen, zullen wel doen, om voor het vertrek hunne kinderen nog zoo veel mogelijk onderrigt te verschaffen in het netten breiden, het vlechten van stroochoeden, het vervaardigen van manden, borstels, touwwerk, cigaren, enz. dewijl men er niet genoeg op bedacht zal kunnen zijn, om de jeugd in de nieuwe volkplanting spoedig tot kleine voortbrengers te vormen, en haar vroegtijdig de lust tot arbeid en spaarzaamheid in te prenten. Vele eerste gerieflijkheden des levens zijn duur te Suriname.

Het godsdienstig en maatschappelijk onderwijs dient eene bepaalde en aanhoudende strekking te hebben, om deze oud Hollandsche deugden aan de oevers der Saramacca over te planten en te ontwikkelen, ten einde een tegenwigt daar te stellen tegen den invloed van het klimaat, en het voorbeeld der overige bevolking. In de schaduw der Pinabladen kunnen reeds de kinderen ligte werkzaamheden verrigten, en het inkomen van het koloniale gezin helpen stijven.²⁹

²⁶ Van Barneveld, De Jong. *De lotgevallen*, 59, 62-64.

²⁷ Deze paragraaf is, tenzij anders aangegeven, gebaseerd op TSS-2, 354-376; TSS-3, 102-108 en 190-204. Zie voor een uitvoerige beschrijving van het kolonisatieproject in Suriname ook en vooral: Erdin. *De Europesche Colonisatie*. Verder: Van Raders. *Geschiedkundige aantekeningen*; Gemmink. *De kolonisatie van 1845*

²⁸ TSS-2, 354-376.

²⁹ TSS-2, 363.

Onder leiding van de vooralsnog in Nederland gebleven predikanten Copijn en Van den Brandhoff werden inderdaad mensen gevonden voor deze boerenkolonisatie en in mei 1845 vertrokken de eerste 300 kolonisten. Daarbij waren ook negen meisjes en een hoofd-onderwijzer uit Zwolle. ‘Bij het verlaten van Hollands kusten’, lieten zij in de krant aan Sloet en drie anderen een groet brengen, ‘weinig bevredende, welk lot zoo velen hunner in het nieuwe vaderland te gemoet gingen.’³⁰ Van de Regering zouden ze een jaarwedde van 150 gulden krijgen en in geval van een huwelijk (er waren niet voor niets ‘veertig jongelieden van beiderlei kunne toegevoegd’) nog eens vijftig gulden voor de opzet van de huishouding.³¹ Met de kennis en de kunde van de toekomstige kolonisten, hun kapitaal in de vorm van meegenomen werktuigen, zaden en dergelijke, de juiste mentaliteit, ingegeven door het Christelijk geloof, en natuurlijk de steun van minister Baud, moest deze kolonisatie eenvoudigweg wel slagen. Zeker als ook nog eens formele hindernissen uit de weg werden geruimd.

De ‘volksplanting’ diende fiscaal gezien, vond Sloet, te worden beschouwd als een provincie van het moederland. Van in- en uitgaande rechten, ‘een overblijfsel van het oude koloniale stelsel’, mocht dus geen sprake meer zijn. Dergelijke ideeën zou hij enige jaren later ook verkondigen ten aanzien van Indië. Wilde ‘het grote gezin der staat’ zich krachtig en als een eenheid kunnen ontwikkelen, dan moesten wél aan alle onderdelen de noodzakelijke kansen worden geboden. De noodzaak daartoe, vond Sloet, werd des te meer actueel door de economische situatie in de tweede helft van de jaren veertig.

In Nederland braken in 1845 de ‘zwarte jaren’ aan, vol van sociale ellende. ‘Hoe ellendiger de maatschappij in het moederland wordt’, schreef hij in juli 1847 aan Van den Brandhoff, die inmiddels was gearriveerd in Suriname, des te meer behagen hij er in zou scheppen om zich in de toekomst een gelukkige bevolking aan de Saramacca voor te stellen.³²

Het ziet er in het moederland in velen opzigt dierlijk uit. Er wordt tot dit ogenblik in den waren zin des woords nog hongersnood geleden. Het is ongelooflijk met welk ellendig voedsel zich de menschen in dezen winter al hebben moeten behelpen. Ik wil hier niet in veel details treden. Genoeg dat men te Zwolle de aardappelschillen uit de goten op straat heeft zien zoeken, en dat ik onlangs in een buurschap was, waar huis voor huis geen ander voedsel gebruikt werd dan zoogenaamde luizemelde en brandnetelen, waarvan men soep kookte.³³

Er was alle reden de armoede en ellende in het moederland tegemoet te treden en mensen in den vreemde nieuwe toekomstperspectieven te bieden. Suriname was daarvoor in de ogen van Sloet een ideale plaats. Hij sprak in zijn brief aan Van den Brandhoff ook van ‘eene lange briefwisseling met den Minister’ en over uitbreiding van de kolonisatie. Baud was volgens zijn informatie van plan om een ‘Maatschappij tot Kolonisatie’ op te richten die op grote schaal zou gaan opereren. Hij was tevens van mening, dat de kolonisten zich niet als ‘landskinde-

³⁰ POZC, 16 mei 1845.

³¹ TSS-3, 108.

³² Van Barneveld, De Jong. *De lotgevallen*, 62.

³³ Ibidem

ren' moesten beschouwen, maar op eigen kracht dienden te vertrouwen. Sloet was het daarmee eens, maar vond wel dat de overtocht op kosten van de overheid moest kunnen plaatsvinden en dat de huizen aan de kolonisten 'bij voorshot' dienden te worden gegeven. De eerste stap moest wel gezet kunnen worden. In het kader van deze plannen had hij bij de minister 'eene wijdloopige memorie' ingediend, met het advies om op vier plaatsen, waaronder de omgeving van Paramaribo, een kolonisatie met honderd huisgezinnen te beginnen. Gouverneur baron R.F. van Raders had namelijk ook plannen om daar te gaan koloniseren.³⁴

In zijn antwoord had de minister gezegd, dat van verlaten plantages gebruik gemaakt kon worden, maar die waren volgens hem te ongezond. Sloet dacht daar geheel anders over. Hij raadde de predikant zelfs aan, om het 'vooroordeel' van de minister in een 'particuliere briefwisseling en door verklaringen van geneeskundigen' weg te nemen. Wanneer alles volgens plan verliep, zou de kolonisatie, volgens het voorstel van Sloet, onder het bestuur van Van den Brandhoff kunnen komen. Hij opperde nog een mogelijkheid: de dominee zou moeten proberen een groot stuk grond in de buurt van de plaats Groningen in eigendom te krijgen om dit voor eigen rekening te kunnen koloniseren. De kolonisten zouden hun huizen met een voorschot gefinancierd kunnen krijgen, om het daarna zelf te bouwen. Of zij konden het huren. Het zou Van den Brandhoff 'een enorm fonds' voor zijn nakomelingen (zijn gezin was talrijk) kunnen opleveren. Dat was immers ook het geval geweest 'voor de Hollandsche familie Renselaar te New-York, die in de vorige eeuw aldaar voor een spotprijs uitgebreide boschgronden gekocht heeft en ze vervolgens tegen grondrechten en erfpachten uitgegeven heeft.'

Sloet raadde Van den Brandhoff verder aan, zich met de zoon van Van Raders of met een ander invloedrijk persoon te associëren om het benodigde kapitaal bijeen te krijgen. Minister Baud had deze aanpak, die bekend stond als 'het Noord-Amerikaansche stelsel', ook zeer aanbevolen en het leek Sloet dus nuttig dat Van den Brandhoff deze term, mocht hij ervoor voelen, dikwijls zou noemen. Kolonisten waren er genoeg, want 'de zucht tot landverhuizing in het moederland' hield aan en Duitsers waren ook 'in overvloed' te krijgen. Baud kwam zelf met nóg een ander plan. Hij wilde een aantal kolonisten promoveren tot 'groot-boeren' en hun krediet verlenen, zodat zij voor eigen rekening arme landgenoten konden laten overkomen. Door zijn aftreden in november 1848 kon dit idee echter niet worden gerealiseerd.³⁵

Bauds opvolger als minister van koloniën, de vice-admiraal J.C. Rijk -een man naar Sloets hart, die gouverneur in Suriname was geweest- had van vele Duitsers het verzoek gekregen om tegen vergoeding van de oversteekkosten te mogen emigreren naar Suriname.³⁶ Sloet adviseerde om dergelijke verzoeken -

³⁴ Ibidem.

³⁵ Van Barneveld, De Jong. *De lotgevallen*, 62-64.

³⁶ 'Johan Constantijn Rijk, die in 1839 aan 't bestuur kwam, was geen vreemdeling in de Kolonie; in 1803 had hij reeds als lichtmatroos de Kolonie bezocht en sedert een voorliefde voor zijne bevolking gekregen. Spoedig won hij veler harten. Aan ingebrachte klachten verleende hij een open oor. Groot voorstander van het volksonderwijs zijnde, bezocht hij dikwijls de scholen en moedigde door woord en daad (het uitdeelen van prijzen) de leerlust der leerlingen aan. Tot directeur der Marine benoemd, vertrok *Rijk* den 7en juli 1842 naar het Moederland terug', Wolff. *Historisch overzicht over Suriname*, 30.

‘geheele dorpen in Hannover waren bereid om naar Suriname te vertrekken’ – vooral te honoreren. De ministerraad keurde het plan echter af. Rijk kreeg het verwijt dat hij de plaatsen van Nederlandse kolonisten aan Duitsers wilde afstaan en dat hij een voorliefde voor hen zou hebben boven zijn eigen landgenoten. Hij wilde ze echter, verzekerde hij de Kamer, een plaats bieden náást Nederlanders. In Suriname was immers aan ruimte en werk geen gebrek. Zijn animo voor de oosterburen nam nog toe, toen hij vernam dat er op plantages op de Antillen duizenden Duitsers waren die meer dan tien uur per dag konden werken: dat was pas het goede voorbeeld!³⁷

Helaas verging het de nieuwe kolonisten geheel anders dan verwacht, want voor hen was ‘hoegenaamd geen zorg gedragen.’ De dominee had meer belangstelling voor het goede leven in Paramaribo en voor de negerin die optrad als min voor zijn vrouw dan voor de toekomstige kolonisatie en had min of meer de boel de boel gelaten. Het gevolg was, dat pas na aankomst van de kolonisten in allerijl huisjes en hutten werden opgetrokken. Bovendien bleek de verlaten plantage Voorzorg een moerassig en buitengewoon ongezond oord. Weldra waren besmettelijke ziektes uitgebroken en van de 300 eerstelingen hadden er binnen de kortste keren meer dan 200, waaronder dominee Copijn die was meegekomen uit het moederland, de dood gevonden. In de pers ontstond later de indruk, dat het hele plan van Sloet was uitgegaan. Ten onrechte, maakte hij in de Kamer duidelijk, nadat er vragen waren gerezen over de wenselijkheid van deze onderneming. Onder de kolonisten had zich volgens hem ‘een minder goede geest’ geopenbaard en daardoor was het project op een mislukking uitgelopen.

De remedie die Sloet had voorgestaan was het ‘onophoudelijk aanvoeren van nieuwe kolonisten’, maar dit was niet gebeurd. Hoewel er onder de nieuwkomers een opstand was uitgebroken en sommigen uit onvrede naar elders waren vertrokken, was dat voor hem juist een reden te meer om nieuwe mensen te sturen. Zeker ook gezien de ellendige toestand in Nederland. Voor 3.000 gulden konden vijftig kolonisten worden getransporteerd en op zo’n luttel bedrag mocht de onderneming volgens hem niet stuklopen. Honderden gezinnen die op het punt stonden om tot de staat van armoede te vervallen, waren, zo verzekerde Sloet aan de Kamer, bereid naar Suriname te vertrekken. Ook voor de Duitsers brak hij nogmaals een lans en hij noemde nóg een reden tot groot-scheepse emigratie. De emancipatie der slaven zou volgens hem leiden tot een grote behoefte aan nieuwe arbeidskrachten, want hij verwachtte daarvan een ineenstorting van de cultuur van koffie, suiker, katoen en andere producten. De gebeurtenissen in de Franse koloniën, waar de slavernij in 1848 vrij onverwacht was afgeschaft, sterkten hem in die gedachte.³⁸

Hoewel het oorspronkelijke plan was uitgelopen op een complete mislukking en aan vele honderden kolonisten het leven had gekost, bleef Sloet met koppige volhardendheid zoeken naar wegen om de mogelijkheden in Suriname te benutten. Zo ook tijdens de Landhuishoudkundige Congressen. In 1848 was in Groningen een commissie ingesteld om de landverhuizing buiten Europa te onder-

³⁷ HTK 19 december 1849.

³⁸ HTK 19 mei 1849.

zoeken. Het volgend jaar werd deze al weer ontbonden, maar Sloet gaf niet op. Toen in 1852 in Leeuwarden werd gevraagd of kolonisatie, 'inzonderheid naar Suriname', niet wenselijk was voor sommige streken in Friesland, waar sprake zou zijn van overbevolking, antwoordde hij als voorzitter van de derde afdeling bevestigend. 'Het is bewezen', liet hij de toehoorders weten, 'dat onze landbouwers onder de keerkringen met behoud van hunne gezondheid veldarbeid verrigten kunnen.' Over het nog vers in het geheugen liggende echec van de kolonisatie sprak hij niet. Hij vond het belangrijker te kunnen melden dat Suriname geschikt was bevonden voor de veeteelt, dat de grond er potentiële handelsgewassen opleverde en dat er gebrek aan arbeidskrachten bestond. Vroeger, meldde hij ook nog, had hij de minister van koloniën voorgesteld het gewestelijk bestuur van Friesland te bewegen tot de oprichting van een eigen Friese kolonisatie aan de Saramacca. Een aantal huisgezinnen had hem toen gevraagd bij de Regering te bemiddelen om voor rekening van de overheid naar Suriname mogen verhuizen. De minister 'lachte het denkbeeld toe', maar de Friese bestuurders hadden er niet voor gevoeld en de zaak was niet doorgegaan.

Waarom niet geprobeerd, stelde Sloet voor, nog dat jaar een klein aantal Friese gezinnen naar Groningen aan de Saramacca te sturen! De kosten van vervoer bedroegen immers nog steeds niet meer dan zestig gulden per persoon en kinderen beneden de twaalf jaar konden zelfs voor half geld reizen. Het waren bovendien slechts eenmalige kosten. 'Kon men van lieverlede eene Friesche kolonisatie tot stand brengen, dan zouden hieruit in het vervolg van tijd, belangrijke handelsbetrekkingen voor Friesland met de tropische landen geboren kunnen worden.' Wat in Overijssel kon, moest ook in de buurprovincie mogelijk zijn. Belangrijker was echter nog, dat op die manier ook een eind kon worden gemaakt aan de armenbelasting, die 'met eene looden zwaarte' drukte op de Friese landbouw. Al was het maar voor een bepaalde tijd, dan nóg zou het de moeite lonen. 'Kolonisatie schijnt het enig rationeel middel, om in Friesland tot de zoo gewenschte afschaffing der wettelijke liefdadigheid te geraken', besloot Sloet.³⁹ Met voorbijgaan aan de ellende van de kolonisten die mede dankzij zijn inzet hun noodlot tegemoet waren gegaan. De afkeer tegen de bedeling zat nu eenmaal diep bij hem.

De kolonisatie kwam tijdens de Landhuishoudkundige Congressen voorlopig niet meer ter sprake, tot er in 1859 een nieuwe afdeling werd ingesteld, die van de Koloniale Landbouw, met Sloet als voorzitter. Toen het in dat verband ging over kolonisatie door Chinezen, toonde hij zich hiervan een tegenstander, gezien de volgens hem natuurlijke afkeer van Chinezen van loonarbeid. Anderen zagen voor deze 'nijvere natie' echter grote mogelijkheden als plantagehouders, als houthakkers, als warmoezeniers of in de rijstcultuur. De hoogleraar Ackersdijck daarentegen waarschuwde voor het feit dat de Chinezen geen vrouwen uit hun land mochten meenemen en dat 'de negerinnen en kleurlingmeisjes' er bang voor waren. Hij adviseerde overal de vestiging van Chinezen tegen te houden. De ook aanwezige Marten Douwes Teenstra, die ervaring had in Suriname en

³⁹ LHC 1852, 183-184.

ook de situatie in Indië kende, waarschuwde eveneens met klem tegen de Chinezen.⁴⁰

De noodzaak tot het vinden van nieuwe arbeidskrachten was er ondertussen wel degelijk, want de afschaffing van de slavernij in Suriname was aanstaande.

7.2.2 Afschaffing van de slavernij

Het probleem van de arbeidskrachten werd nog actueler toen het Nederlandse parlement in 1860, juist in het jaar waarin Sloet werd gedwongen de Kamer te verlaten, besloot om de slavernij in de West-Indische koloniën af te schaffen en daarvoor twaalf miljoen gulden reserveerde ter compensatie voor de slaveneigenaren. Dat was geen onaanzienlijk bedrag, want in 1860 bedroegen de totale staatsuitgaven 78 miljoen. De inkomsten uit Nederlands Indië lagen in dat jaar echter op veertig miljoen, zodat de Surinaamse en Antilliaanse slaven daarmee wel drie maal vrijgekocht hadden kunnen worden. Sloet zag de vrijlating, 'hoewel door de menselijkheid en het standpunt der algemeene beschaving geboden', met zorg tegemoet. Hij voorspelde een hevige schok voor de West-Indische bezittingen en een moeilijke overgangperiode en verwachtte niet dat de productie van handelsgewassen op peil zou kunnen blijven. De voormalige neger-slaven zouden zich volgens hem óf niet in loondienst van de blanke willen begeven óf 'onmaatige loonen eischen.' De natuurlijke aanleg van de neger was, betoogde Sloet, zich toe te leggen op de kleine landbouw voor eigen onderhoud, aangevuld met enige visvangst.⁴¹

De kwestie van de slavernij had hij al in 1842 uitvoerig aan de orde gesteld in zijn tijdschrift, toen hij een boek van M.D. Teenstra over de neger-slaven in Suriname besprak.⁴² Hij kende deze geboren Groninger op dat moment nog niet, maar zijn introductie van de schrijver doet vermoeden dat hij in hem een geestverwant zag.⁴³

Wanneer wij met Buffon aannemen: 'le style cést l'homme', dan zouden wij uit den stijl opmaken, dat de schrijver een man moet zijn, wiens hart met warmte klopt voor alles, wat zijn verstand als waarheid heeft leeren beschouwen, die den moed bezit, om zijne waarheden niet bloot den individu, maar een gansche bevolking in het aangezicht te werpen, maar die tevens, met eene sterke verbeelding gewapend, gevaar loopt tot uitersten te vervallen; voegt men daar eenen geest van sarcasme, hem eigen, bij, dan moet de man op zijn levensweg wel vele vijanden tegen zich hebben verwekt.⁴⁴

Teenstra was vóór de uitbreiding van het Christendom, maar moest constateren dat de verspreiding van de bijbel werd geweerd, omdat hierdoor 'de zucht naar

⁴⁰ LHC 1859, 262.

⁴¹ LHC 1859, 259-260.

⁴² TSS-2, 256-266. In het boek *De neger-slaven in de kolonie Suriname en de uitbreiding van het christendom onder de heidensche bevolking* gaf Teenstra vooral voorbeelden uit de jaren twintig of daarvoor. 'In die tijd leek het graf voor de slaven een weldaad. Teenstra: "Men kan gerust zeggen: de beste negerhuizen in de kolonie vindt men vier voet onder de grond." Aldus geciteerd in Vanvugt. *Nestbevuilers*, 86.

⁴³ TSS-2, 256.

⁴⁴ TSS-2, 257.

vrijheid onder de slaven opgewekt zoude worden.’ Maar juist die vrijheid, die hun door de blanken wederrechtelijk was ontnomen, vond hij, moest aan de negers teruggegeven worden om hun achting en vertrouwen te winnen.

Die blanken -‘een zamenmengsel van natien, kleur, taal, godsdienst, zeden en gewoonten’, waardoor er in Suriname ‘gebrek aan nationaliteit bestond’-gedroegen zich allerminst christelijk in de behandeling van hun slaven. Meestal woonden de grondeigenaren ver weg van de kolonie en lieten zij de zaken, tegen een beloning van tien procent van de bruto opbrengst en nog het nodige in natura, over aan een administrateur. Het onderwijs was gebrekkig, er gingen in de gehele kolonie nog geen 600 kinderen naar school, bibliotheken en leesgezelschappen bestonden er niet. De slaven waren geheel rechteloos en als een plantage werd opgeheven, werden ze ‘geheel willekeurig voor altoos gescheiden, en onder de geleiders verdeeld, evenals het vee op eenen boeldag hier te lande.’ De negers werden met de zweep, met stokken en met de Spaanse bok in toom gehouden. Het kostte Sloet moeite alle zonden te refereren en hij wilde eigenlijk graag aannemen dat Teenstra de zaken te bitter voorstelde, maar het algehele beeld, moest hij tot zijn spijt vaststellen, viel niet te loochenen. Er moest dus iets gebeuren, want anders zou het allemaal eindigen in moord en brand of zou de kolonie geheel en al wegwijnen. Toch was dat zeker niet zijn enige motief om te ageren tegen de slavernij, want ook met betrekking tot dit onderwerp stond zijn staathuishoudkundige visie centraal.

Hij kwam met zijn vaste remedie van het kleine bedrijf, waarop een gezin een bestaan kon vinden en waarbij handarbeid centraal stond; een oplossing die hij ook had gepropageerd in verband met de opheffing van de marken. Het was dus zaak de neger op nieuwe wegen te brengen, bijvoorbeeld op de teelt van de bromelia-hennep, een vezelstof waarvan ‘een schoon zijdeachtig linnen’ was te weven. ‘Door deze stof te benuttigen zouden onze kwijnende pellen-fabrieken wellicht weder het hoofd omhoog kunnen beuren.’ Ook voor de touwslagerijen zou de bromelia een goede grondstof kunnen zijn. Bij ‘Welvaart’ waren stalen van deze stof aanwezig en fabrikanten konden die toegezonden krijgen. Andere producten waarmee Sloet de neger aan de slag hoopte te krijgen waren de pijlwortel (‘arrowroot’), de koffiëheester en de tabak en verder kon er van alles worden verzameld, zoals gommen en harsen. In de achttiende eeuw, zo wist hij (met productiecijfers erbij) te melden, was het met de tabak, de gommen en de harsen ook goed gegaan.⁴⁵

De oorzaak van de slavernij, zoveel wilde Sloet zeggen, was gelegen in een verkeerde staathuishoudkunde en dat leidde als vanzelf ook weer tot een onchristelijke benadering van de medemens.

7.2.3 Weinig redenen tot tevredenheid

Kolonisatie leek nog steeds een middel om de vaart er weer in te brengen in Suriname, maar de resultaten van het project uit de jaren veertig nodigden er niet toe uit, daarmee verder te gaan. Toch werd in verslagen van de Landhuishoudkundige Congressen tijdens de jaren vijftig melding gemaakt van boeren die uiteindelijk in Suriname wél hun weg hadden gevonden. Zij bleven echter uit-

⁴⁵ LHC 1859, 259-260.

zonderingen. Tijdens het Congres van 1861 in Dordrecht kwam de kolonisatie opnieuw ter sprake. ‘De bevolking van Suriname met Nederlandsche landbouwers is tot nog toe met geen gunstigen uitslag bekroond’, luidde daar de, terecht, stelling. ‘Men vraagt langs welke middelen zoude deze zoo belangrijke gelegenheid kunnen bevorderd en bereikt worden?’ Zelf sprak Sloet bij de beantwoording van die vraag niet, maar hij vond wel medestanders voor zijn oude streven.

Baron Van Raders, die, zoals hiervoor beschreven, in 1847 als Gouverneur van Suriname zélf plannen had gehad voor het opzetten van een kolonisatie, bepleitte de ontginning van een gebied ‘achter Paramaribo’ waar zich dan Nederlandse boeren konden vestigen. ‘Aan een goed ter navolging geschikt begin is, vooral in opzigt tot het welslagen eener volkplanting van Nederlanders in Suriname, alles gelegen’, wist hij, omdat hij uit eigen ervaring het omgekeerde had meegemaakt. Een schriftelijke reactie van een zekere Slengarde ging vergezeld van een –anders dan in de stelling werd verwoord– uitgebreid en positief gesteld overzicht van de toestand der Europese kolonisten. Diens advies was ook het onderwijs, de medische zorg en de waterstaatkundige toestand te verbeteren én de kolonisatie stapsgewijs voort te zetten. Door de zittende boeren zouden nieuwe kolonisten met open armen worden verwelkomd, wist de schrijver. De immigratie diende dus niet beperkt blijven tot Nederlanders, maar het moest gaan om een Europese immigratie. Precies zoals ook Sloet al eerder had gepropageerd!⁴⁶

Van zijn belangstelling voor Suriname was daarna echter weinig meer te merken, afgezien van een enkele actie via ‘Welvaart’ om bepaalde gewassen of houtsoorten te introduceren op de Nederlandse markt. Zijn inspanningen voor de West hadden Sloet al met al weinig reden tot tevredenheid gebracht. Wel hadden ze laten zien dat hij zich door tegenslagen noch tegenstand af liet brengen van zijn vooruitgangsgeloof, óók nadat was gebleken dat honderden mensenlevens waren geofferd voor een economisch ideaal. Van de schone plannen om Zwolle en Suriname met elkaar te verbinden, bleek rond 1860, was nauwelijks iets terecht gekomen. Het Zwarte Water, de vaarweg van Zwolle naar de zee en naar de grote wereld, was –door andere oorzaken, zoals beschreven in hoofdstuk 5– een rivier gebleven waar kleinere stoomschepen, vrachtschepen en turfschepen hun weg vonden; maar richting Suriname koersten zij niet of nauwelijks. De steven van Sloet raakte ook daarom afgewend van deze kolonie, waarvan hij toch zulke hoge verwachtingen had gehad.

7.3 In de Oost

In maart 1849 presenteerde Sloet een nota waarin hij het grote gebrek aan openbaarheid van de ‘Indische huishouding’ ter discussie stelde. ‘Ons koloniaal stelsel is tot nog toe op geheimhouding gevestigd; tegenspraak zoude hier de kleur van kwade trouw aannemen’, hield hij de Kamer, en vooral de pas aangetreden minister van koloniën G.L. Baud, voor. In de Nederlandse koloniën bestond, anders dan in de Engelse, ‘geen flauwe zweem van vrijheid van drukpers.’ Iedere openbaarmaking van een stuk van het Gouvernement was verbo-

⁴⁶ LHC 1861, 233–234.

den, volgens een publicatie van 19 mei 1844. Elk zelfstandig handelen, elk ondernemerschap van Nederlanders in Indië, werd zoveel mogelijk belemmerd. Kennis over het gebied bleef voorbehouden aan de koning en zijn minister van koloniën. Zelfs de werking van het Cultuurstelsel bleef verborgen ‘achter den sluijer der geheimhouding.’ En dat, terwijl de verbeteringen die hierin waren aangebracht volgens de minister een jaarlijkse opbrengst van meer 33 miljoen gulden zouden garanderen, nagenoeg het equivalent van de jaarlijkse rente op de staatsschuld. In dat geval, stelde Sloet met schijnbare vreugde vast, zou een nieuwe Gouden Eeuw voor Nederland zijn angebroken; dan konden de accijnzen en andere lasten worden afgeschaft en zou Nederland weer een belangrijke rol kunnen gaan spelen in de wereldhandel.

Hij geloofde echter niet in een stelsel dat de Javaan aanzette tot gedwongen arbeid. Hij was voorstander van vrije cultures, waarbij het ondernemerschap alle kansen kreeg en die in zijn optiek ook de Javaan ten goede zouden komen. Om zijn gelijk aan te tonen liet hij berekeningen zien van de situatie vóór de invoering van het Cultuurstelsel. Alleen al de kostbare Java-oorlog, die duurde van 1825 tot 1830 en waarbij Nederland een felle strijd moest voeren om zijn bewind in Nederlands-Indië te vestigen, had kapitalen gekost en dat stelde de toenmalige opbrengsten uit Indië, en daarmee het vrije ondernemerschap, in een negatief daglicht.⁴⁷ Maar hij stond hier vrijwel alleen met zijn standpunt.

Het ging radicaal in tegen de geest van de tijd en tegen het systeem dat was ontworpen door generaal Johannes van den Bosch (1780-1844). Een man met een rijke carrière, initiatiefnemer van de Maatschappij van Weldadigheid in Overijssel en Drenthe en in 1827 door koning Willem I benoemd tot commissaris-generaal voor West-Indië met de opdracht het bestuur te hervormen en het land tot welvaart te brengen. In 1829 had hij van de koning de opdracht gekregen ervoor te zorgen, dat de verbouw van Indische producten ten gunste van de Nederlandse staat kon worden aangewend. Voor zijn vertrek naar Indië bestudeerde Van den Bosch het kolonisatierapport van gouverneur-generaal Du Bus, ‘een blauwdruk van een klassiek liberaal programma. Het Europese kapitaal zou in Indië de vrije hand moeten worden gegeven waardoor de landbouw zich zou ontwikkelen en produkten voor de wereldmarkt werden verkregen.’⁴⁸ De meningen over dit rapport waren verdeeld en het werd door Van den Bosch niet overgenomen. Hij adviseerde de koning juist over te gaan tot staatsexploitatie en hij kreeg daarvoor een uitgebreide volmacht. Zo ontstond het Cultuurstelsel.⁴⁹

7.3.1 Het Cultuurstelsel

Bij het Cultuurstelsel nam het koloniale bestuur de leiding bij de exploitatie van de grond en van de inheemse bevolking.⁵⁰ Deze werd verplicht voor de Europese markt tropische exportgewassen te verbouwen, tegen een door het Nederlandse bestuur eenzijdig vastgesteld, laag plantloon. Daarbij moesten onder

⁴⁷ HTK 14 maart 1849.

⁴⁸ De Jong. *Van batig slot*, 22. Zie voor het kolonisatierapport van Du Bus –dat in feite geschreven werd door Willem van Hogendorp, een zoon van Gijsbert Karel- en de reactie hierop door Van den Bosch, De Prins. *Voor keizer en koning*, 153-158.

⁴⁹ Zie hiervoor onder andere, Fasseur. *Cultuurstelsel*; De Jong. *Van batig slot*; Reinsma. *Het verval*.

⁵⁰ Zie voor een kort historiografisch overzicht: Van Niel. *Java under the cultivation system*, 204-207.

andere suiker, koffie, thee, tabak, peper en indigo worden geleverd, ook vanuit gebieden en op gronden waar deze gewassen voordien niet of nauwelijks werden verbouwd. De Nederlandse bestuursambtenaren en de Javaanse hoofden, die fungeerden als intermediair naar de dorpsbewoners, kregen op hun traktementen toeslagen (cultuurprocenten) die werden berekend naar de opbrengst van de producten die onder hun toezicht werden verbouwd. Via de veilingen van de in 1824 opgerichte Nederlandsche Handel-Maatschappij werden de Indische producten in Amsterdam op de markt gebracht.⁵¹ De prijs die de producenten kregen voor hun arbeid (het plantloon) stond daar los van. In financieel opzicht werd het stelsel van Van den Bosch een groot succes. Indië werd, naar de bekende uitdrukking van Baud, de kurk waarop Nederland dreef; al gold dit in feite voor Java.

De invoering van het Cultuurstelsel in 1830 maakte een eind aan de liberale politiek van handelsvrijheid en niet-inmenging in de landbouwproductie, zoals die in Indië sinds 1808 vorm had gekregen onder de achtereenvolgende gouverneurs-generaal H.W. Daendels (1808-1811), T.S. Raffles (1811-1816, onder Britse heerschappij), G.A.G.P. baron Van der Capellen (1816-1826) en L.P.J. burggraaf Du Bus de Gisignies (1826-1830). Het wilde echter niet zeggen, dat het particulier ondernemerschap zonder meer terzijde werd geschoven of kon worden geschoven. Het beeld van het Cultuurstelsel als een staatsmonopolie dat geen het particulier ondernemerschap toeliet, is, aldus de historicus Ulbe Bosma, 'inmiddels genuanceerd, zo niet als onjuist afgedaan'.⁵² Het perspectief op het tijdperk tussen het oude kolonialisme blijft echter, aldus nogmaals Bosma, sterk gekleurd door de tegenstelling 'gouvernement-particulier'. Politieke gebeurtenissen en ideologische posities hebben volgens hem het geschiedbeeld bepaald.⁵³ Dat moge waar zijn, ook het beeld van tijdgenoten werd door deze tegenstelling bepaald. Hoe de zaken in de praktijk reidden en zeilden, bleef een open vraag en met dat gegeven wenste Sloet geen genoegen te nemen.

De Grondwetsherziening van 1848 bracht in principe meer openbaarheid inzake de Indische politiek en opende daarmee de mogelijkheid tot politieke discussie over het functioneren van het Cultuurstelsel. Maar die weg werd, op dat moment, nog door slechts weinigen gewenst. De meeste liberalen en de conservatieven vonden elkaar in de conclusie, dat de Indische baten onmisbaar waren voor het evenwicht in de overheidsfinanciën. Voor 1850 maakten deze gemiddeld negentien procent uit van de totale ontvangsten (dus met inbegrip van de Indische bijdrage zelf) en in de jaren 1851-1860 gemiddeld 31 procent. In concrete bedragen ging het tussen 1841 en 1850 om 141 miljoen gulden en in de topjaren tussen 1851 en 1860 om 267 miljoen gulden.⁵⁴ 'Liberaal in Nederland, conservatief in de koloniën' was het spreekwoordelijk gezegde over de

⁵¹ 'Dit lichaam zorgde voor de afvoer van 90 procent van de onder dit stelsel geteelde producten naar Nederland om de bekende katoentjes mee terug te nemen', Bosma. 'Het cultuurstelsel en zijn buitenlandse ondernemers', 5.

⁵² Bosma. 'Het cultuurstelsel en zijn buitenlandse ondernemers', 4. Bosma noemt, ten bewijze van zijn stelling, de ook hier aangehaalde studie van Fasseur. 'Kultuurstelsel', en voorts onder andere de hier buiten beschouwing gebleven studies van G.R. Knight. *Colonial production in provincial Java. The sugar industry in Pekalongan-Tegal 1800-1942* Amsterdam.

⁵³ Ibidem.

⁵⁴ Fasseur. 'Nederland en Nederlands-Indië', 363.

liberalen. Het gold niet voor Sloet. Aan de zijde van Van Hoëvell bracht hij zijn onorthodoxe opvattingen op een soortgelijke wijze naar voren. Het feit dat deze twee mannen de Indische politiek zelfs maar ter sprake brachten, er discussie over wilden voeren, was op zich al ongewoon. Centraal in de discussie stond bij Sloet, het hoeft geen verwondering te wekken, de werking van het Cultuurstelsel. Of, zoals hij het noemde, het koloniaal stelsel.

Bij zijn kritiek op het Cultuurstelsel moet Sloet zich volop bewust zijn geweest van het eensgezinde verbond dat hij tegenover zich zou aantreffen. Slechts de figuur van Van Hoëvell bevond zich, zo leek het vanuit zijn positie, onop-houdelijk en onvoorwaardelijk naast hem aan het front. Van Hoëvell wordt door Fasseur echter een veel beter pleitbezorger van de Indische belangen genoemd. Sloet miste volgens hem 'met al zijn goede bedoelingen overtuigingskracht. Zijn redevoeringen waren te hoogdravend en roken te veel naar de studeerkamer.'⁵⁵ Die conclusie is te snel getrokken. Hoewel hij Indië nooit bezocht, was Sloet via literatuur en zegslieden goed op de hoogte van de toestand aldaar en zocht hij langs verschillende wegen naar manieren om de situatie van de inlandse bevolking te verbeteren en de bodem optimaal te doen exploiteren. In het Cultuurstelsel zag hij daarbij niet de meest aangewezen weg. Aan hem kan dus postuum de vraag worden gesteld, die volgens Van Zanden en Van Riel nog steeds niet afdoende is beantwoord, namelijk: 'waarom een zo succesvol systeem, dat enorme baten opleverde voor de Nederlandse economie en in het bijzonder de schatkist, toch werd afgeschaft.'⁵⁶ De beide auteurs onderscheiden in de literatuur bij de beantwoording van deze vraag drie interpretaties.

Bij de eerste wordt volgens hen de nadruk gelegd op ideologische gronden. In een periode waarin onder de Nederlandse burgerij het klassiek liberalisme gemeengoed begon te worden, was het Cultuurstelsel met zijn gedwongen arbeid en de monopoliepositie van de NHM op den duur niet meer acceptabel. De kritiek van links-liberale zijde leidde tot aanpassingen en veranderingen, die 'het systeem steeds meer uithouden en stap voor stap ontmantelden.' Het debat daarover voltrok zich in de jaren vijftig en zestig van de negentiende eeuw, toen in het parlement de beslissingen werden genomen die leidden tot de afschaffing.

Bij de tweede interpretatie, die van Fasseur, ligt het accent op de hervormingen die al in de jaren veertig en vijftig werden doorgevoerd door bestuursambtenaren op Java. Zij wilden de druk op de bevolking doen afnemen, door het systeem efficiënter te maken. Mindere teelten als die van indigo, thee of peper werden daarbij geleidelijk afgeschaft. Met deze aanpassingen zouden verdergaande hervormingen vanuit Nederland zijn voorbereid.

Volgens een derde interpretatie stonden economische belangen voorop. In Indië waren door de exportlandbouw groepen ondernemers ontstaan, die over het nodige vakmanschap en kapitaal beschikten. Daardoor was het mogelijk geworden het Cultuurstelsel geleidelijk om te zetten in een op westers ondernemerschap en vrije arbeid gebaseerd systeem, waarvan in de voorafgaande periode ook sprake was geweest, maar dat niet had geleid tot goede resultaten.⁵⁷

⁵⁵ Fasseur. *Kultuurstelsel*, 81

⁵⁶ Van Zanden, Van Riel. *Nederland 1780-1914*, 225.

⁵⁷ Van Zanden, Van Riel. *Nederland 1780-1914*, 226.

In een artikel van de historicus Ulbe Bosma komt de conclusie naar voren dat het Cultuurstelsel door de Europese migratie eerder werd bevorderd dan geremd. 'De pioniers in handel en cultures bleven bovendien tot ongeveer 1860 een uitgesproken multinationalaal gezelschap.'⁵⁸ Bosma refereert ook aan publicaties van Roger Knight die de klassieke tegenstelling gouvernement-particulier - en daarmee de periodisering van het Cultuurstelsel (1830-1870) naar de liberale periode- ter discussie heeft gesteld.⁵⁹

Ook voor Sloet was die verhouding er niet per definitie een van tegenstellingen. Al gold zijn kritiek vooral het beleid van het Gouvernement en zag hij de mogelijkheden tot een beter renderen van de grond in de eerste plaats in de particuliere sector. Elke kans om dat duidelijk te maken, greep hij aan.

7.3.2 De grond in geboord

Begin 1849 diende Sloet bij de Tweede Kamer een nota in, waarin hij adviseerde om, tot dekking van het staatstekort over 1848 en 1849, gronden op Java te verkopen. Reeds vóór de indiening had hij zijn stuk laten drukken, zodat het snel onder de kamerleden kon worden verspreid. Zijn plan was overigens niet geheel oorspronkelijk, want nog in 1848 hadden voor- en tegenstanders van een dergelijke verkoop elkaar per brochure bestookt.⁶⁰ Het lag ook in de lijn van het hiervoor genoemde kolonisatierapport dat -op naam staand van gouverneur-generaal Du Bus, in feite was geschreven door Willem van Hogedorp - eind jaren twintig was opgesteld in opdracht van koning Willem I. Het is een stem 'in de volheid van zijn optimisme; de elementen van de typisch koloniaal-liberale gedachtengang', aldus W.F. Prins in 1949 in *De Gids*, 'zijn in de nota reeds alle aanwezig'.

Hij noemt daarbij als eerste 'de overtuiging, dat bij goede wil alle bezwaren tegen het particuliere landbezit zullen versmelten', maar ook de geringe bereidheid om zich te verplaatsen in argumenten van tegenstanders en, waar het gaat om Sloet, diens geringe moeite 'om zich in het rechtstelsel van de Inlandse bevolking in te denken.' Daarentegen was Sloet wel bereid het Romeinse recht terzijde te stellen, omdat het de rechtstoestand van Java's bodem betrof. Hij vond dus dat hier het Javaanse recht, het adat, moest gelden, zonder dat hij daarvan overigens voldoende kennis bezat.⁶¹ Nieuw en opzienbarend was ondertussen wel, dat Sloet zijn voorstel niet alleen publiceerde in de *Amsterdamsche Courant* - merkwaardig genoeg niet in zijn eigen tijdschrift- maar het tevens presenteerde in het parlement.⁶²

⁵⁸ Bosma. 'Het cultuurstelsel en zijn buitenlandse ondernemers', 4.

⁵⁹ Bosma. 'Het cultuurstelsel en zijn buitenlandse ondernemers', 7, waarbij de auteur verwijst naar G.R. Knight. 'John Palmer and plantation development in Western Java during the earlier nineteenth century', in: *Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde*, 31 (1975) 330-331.

⁶⁰ Zie bijvoorbeeld *de Nieuwe bedenkingen tegen den verkoop van landerijen op Java van mr. J.F.W. van Nes, oud Raad van Indië; opgelost door F.C.J. van Swieten, luitenant kolonel van het Indisch leger, ridder der militaire Willemsorde derde klasse*, Zaltbommel 1848.

⁶¹ Prins. Sloet tot Oldhuis, 27-28. Hij refereert daarbij ook aan een artikel van Logeman in het *Indisch Tijdschrift van het recht* 125, 386.

⁶² De citaten zijn ontleend aan de reactie in de Kamer van minister G.L. Baud op 14 maart 1849 en aan : J.F.W. van Nes, oud-raad van Indië enz. *Over grondeigendom en landverkoop. Naar aanleiding van de Nota van den Heer Mr. Sloet van Oldhuys [sic!] en de beantwoording daarvan door Z. Exc. Den Minister van Koloniën.* 's-

Hij had het onderwerp naar eigen zeggen bekeken vanuit rechtskundig, staatkundig en staathuishoudkundig oogpunt. In 22 paragrafen somde hij zijn argumenten op. Allereerst maakte hij onderscheid tussen bevolkte en onbevolkte streken. Driekwart van Java lag nog woest, ‘zonder bevolking, geheel improductief voor het moederland, en onbenuttigd door den Javaan die geen nomadisch, doch alleen akkerbouwend bedrijf kent.’ De ondergrond van natuurbossen of glagavelden bezat, vooral bij eerste ontginning, echter ‘eenen verbazenden grond van vruchtbaarheid’, die de kosten van ontginning ruimschoots zouden vergoeden.

Zoals hij in Nederland pleitte voor de opheffing van de marken om een meer efficiënte en rendabele ontginning van de woeste gronden mogelijk te maken en de (voormalige) gezamenlijke eigenaren daartoe te motiveren, wilde hij ook in Indië het particulier initiatief stimuleren. Het leek hem goed voor de aanwijzing van verkoopbare gronden een speciale commissie in te stellen. Hij noemde alvast een aantal voorbeelden van geslaagde onteigeningen: de zuidkust van Bantam, verschillende delen van de Preanger- regentschappen en van Krawang, Dajahoe-laer, Kediri, Rembang, Madion en Banjoewangi. ‘Aan genoegzame handen tot deze ontginningen’ zou het niet ontbreken, want vele dessa’s op Java waren overbevolkt. Bovendien nam de bevolking snel toe en desgewenst kon de emigratie van Indiërs uit naburige landen en van Europeanen nog worden bevorderd. Verder zouden twee- à drieduizend bannelingen op de Molukken in huur kunnen worden afgestaan aan de Nederlandse grondbezitters.

Tegen verkoop van bevolkte gronden bestonden volgens Sloet geen echte bezwaren, omdat bij islamitische Aziatische volkeren de Souverein als enig grondeigenaar werd beschouwd en met hém zou de overheid zaken doen. Van bezwaren van de zijde der bevolking was in dit verband nog nooit iets gebleken, want individueel grondeigendom had zich bij de Javanen nog niet ontwikkeld. Wel was er bij de dessa’s sprake van een gemeenschappelijk grondgebruik, namelijk van de sawa’s of rijstvelden die jaarlijks door de dorpschouwen werden verdeeld. Bij verkoop van bevolkte gronden zouden die echter niet in eigendom aan de koper overgaan. Aan de grond gebonden personen mochten evenmin worden verkocht, maar de koper zou wel het halve recht van de souverein op tweevijfde van de producten en bepaalde diensten of dagen arbeid moeten kunnen krijgen.

Ten aanzien van de woeste, bij een dessa behorende, gronden zou *in loco* moeten worden bepaald welke hoeveelheid tot het gebruik der dessa’s en welke tot nieuwe ontginningen voor de eigenaren moesten worden bestemd. Ook in bevolkte steden had de regering het recht om gouvernementslanden te verkopen. Verkoop aan particulieren was door de regering al ter hand genomen in de residentie Buitenzorg en andere uitgestrekte bezittingen. Bij de productie op landgoederen in bezit van Europeanen -zo voerde Sloet in paragraaf 16 van zijn nota een staathuishoudkundig argument aan- was sprake van ‘eenen verbazenden

Gravenhage 1849. In de Handelingen van de Tweede Kamer is de nota niet opgenomen, daar zij, meldt ook Prins, *Sloet tot Oldhuis*, 28, gelijk de commissie van rapporteurs enigszins spijtig constateert, ‘reeds dadelijk door de zorg van de geachte voorsteller zelve gedrukt en aan de leden rondgedeeld was geworden.’ (HTK 1849, 267). Het stuk werd in zijn geheel gepubliceerd in de *Amsterdamsche Courant* van 9 maart 1849.

aanwas' die de productie van de gouvernementslanden verre overtrof, waardoor de waarde in korte tijd verdubbelde, of zelfs verdrievoudigde. Daar kwam bij dat het lot van de Javaanse bevolking onder de Europese heren gewoonlijk aanmerkelijk verbeterde. Inlandse hoofden waren onontbeerlijk voor de Nederlandse particuliere landheren, maar de laatsten zorgden er in de bedoelde gebieden wél voor 'geschikte en eerlijke personen te kiezen, die zich niet aan de verregaande knevelarijen der dessa-bewoners' schuldig maakten, zoals dat in de gouvernementslanden gebeurde. Een ander argument was, dat 'jongelieden' uit het moederland die nog geen werk hadden gevonden op de nieuwe landgoederen als opzichters, landmeters enzovoort konden worden geplaatst. Ook voor ambachtsgezellen die in Nederland, 'bij den kwijnenden toestand van schier alle beroepen en bedrijven' geen werk konden vinden, lagen er volop mogelijkheden.

Minister van koloniën G.L. Baud (een neef van zijn voorganger J.C. Baud) reageerde snel en afwijzend. In een speciale zitting in maart 1849 sprak hij de Kamer uitvoerig toe.⁶³ De Regering, zo liet de minister weten, wenste direct, 'ter zooveel mogelijke inlichting van de Kamer, tegen zoodanigen maatregel bedenkingen in het midden te brengen.' Ter eerste verdediging van het Cultuurstelsel begon hij, weinig verbazingwekkend, met een financieel argument. 'Van 1816 tot 1830 waren de Oost-Indische bezittingen posten, aan welke de natie zich zeer weinig liet gelegen liggen.' De directe en indirecte voordelen daarvan waren gering. In 1824 bedroegen de ontvangsten ongeveer 27 en de uitgaven ruim 26 miljoen. Een kleine kwarteeuw later lagen de cijfers beduidend anders. De uitvoer van hoofdproducten als koffie, rijst en suiker was in 1847 respectievelijk vijf, vijftien en 37 keer toegenomen, terwijl de indigo (in 1824 met 13 pikol, dus in totaal iets meer dan 800 kilo, nog nauwelijks een uitvoerproduct) een cijfer liet zien van 1.777.000 pond. Het resultaat van dit alles was, dat de Indische kas jaarlijks aan het moederland ongeveer veertien miljoen gulden uitkeerde, 'ongerekend', merkte de minister met gevoel voor staathuishoudkunde op, 'de millioenen indirecte voordeelen, welke aan de Nederlandsche bevolking, ten gevolge eener zoo ontzettende uitbreiding van productie, handel en scheepvaart ten deel vallen.' De ongunstige gevolgen voor de opbrengsten van de hiervoor genoemde Java-oorlog liet hij gemakshalve maar buiten beschouwing.

In 1848 konden de cijfers van het voorafgaande jaar niet worden gehaald, maar dat was het gevolg van een samenloop van omstandigheden, aldus Baud. 'Wie denkt niet met erkentelijkheid aan den stichter van het cultuurstelsel, en wat zal de nakomelingschap zeggen van hem' -het was een rechtstreekse aanval op de indiener van het voorstel- 'die direct of indirect, op eene onvoorzigtige wijze, de hand leent om dat gesticht weder te slopen?' Hij wenste daar zelf in geen geval aan mee te werken. Mocht zijn visie niet worden gedeeld, dan zou hij zijn portefeuille ter beschikking stellen. Verkoop van land, ging hij door, zou weliswaar enig direct voordeel opleveren, maar op termijn 'zeer wrange vruchten' afwerpen. Wat hij daarmee bedoelde, legde hij niet uit. Hij stelde wel enige verbeteringen van het Cultuurstelsel voor, die ook Sloet moeten hebben aangesproken.

⁶³ HTK 14 maart 1849. Bijlagen HTK februari-september 1849, 235-239.

Allereerst diende er in Indië meer Europees personeel te worden aangesteld en ook moesten 'de beginselen der regering naar de behoeften gewijzigd worden.' Op de aard van de beginselen, noch de behoeften ging hij nader in. Het resultaat moest echter zijn, dat de productie zou toenemen, 'aangezien de bevolking, naar behooren beschermd, en de onbelemmerde beschikking der vruchten van haren handenarbeid erlangende', veel meer werk kon en zou verrichten. Ook noemde hij de veredeling van de producten, een betere bemesting van de velden, verbetering van de transportwegen en middelen van vervoer, de aanleg van waterleidingen en daarmee de mogelijkheid om woeste gronden in cultuur te brengen. Verder zou de bevolking meer lijnwaden en andere artikelen van Europese oorsprong moeten consumeren en het geld leren gebruiken waarvoor het was bedoeld, 'te weten om twee transactien, koop en verkoop, te sluiten.' Ook moesten de gronden worden opgenomen en opgemeten, ter verbetering van het belastingstelsel en de cultuur. Het was volgens Baud slechts een kwestie van aanpassen en verbeteren van de bestaande grondslagen. 'Tot het leggen eener behoorlijke fundering, tot meerder beschaving en trapsgewijze ontwikkeling der Indische bevolking', verzekerde hij zijn gehoor, 'is de Regering volkomen genegen, doch dezelve zal tot het nemen van voortijdige maatregelen daarentegen ook de hand niet leenen.' Eén zaak ter verbetering noemde hij met name: het willekeurige van het gezag van de 'eigene hoofden' en 'de niet minder willekeurige handelingen van Chinese pachters.'

Vervolgens kwam Baud met een aantal berekeningen die moesten bewijzen, welke mogelijkheden er in Indië bij verbetering van het bestaande systeem lagen. 'En die voordeelen nu zou men opofferen, om iets geheel onzekers in de plaats te stellen! Neen, ik mag niet gelooven, dat zulks ernstig gemeend is, en hoop dan ook, dat het voorstel, hoe verleidelijk misschien ook, geenen bijval zal vinden.' Hij bestreed bovendien dat de Regering gerechtigd zou zijn gronden op Java te verkopen. De velden op Java waren volgens hem namelijk òf eigendom van de inlander, òf het waren 'gemeente-gronden'. Het recht van de soeverein of van het Gouvernement was volgens hem beperkt tot het heffen van een belasting ('grondlast') of het doen planten van bepaalde producten en dan nog alleen, wanneer dit met de dessa's of dorpen op vrijwillige basis kon worden overeen gekomen. En ook al wás de voormalige soeverein eigenaar van de grond geweest, dan nog zou de nieuwe eigenaar, het Gouvernement, niet moeten volharden in het bezit van de bevolking, want dat zou neerkomen op slavernij. Sloets argument dat de Souvereinen krachtens teksten in de Koran eigenaar waren, vond Baud bepaald niet sterk. 'Is het rationeel, dat men ten deze den Koran wil toepassen op eene bevolking, die men voor den zegen van het Christendom wil voorbereiden?', vroeg hij smalend.

Over de gevolgen voor de bevolking in geval van verkoop toonde hij zich weinig optimistisch. De kopers zouden zich niet willen beperken tot 'de heffing eener belasting; zij verlangen werkvolk, zij verlangen gezag over de bevolking uit te oefenen en in allen geval geeft het Gouvernement, bij verkoop van landen, tot ten eeuwigen dage het regt uit handen, om des verkiezende later den vollen eigendom van den grond aan de opgezetenen te kunnen schenken of overdoen.' De bevolking breidde zich snel uit en de grond zou ter beschikking van de Javanen moeten blijven, maar vooralsnog was het volgens de minister nog maar de

vraag of voor de woeste gronden in particuliere handen voldoende mensen konden worden gevonden. De ervaring (het gebeurde dus wel) had namelijk anders geleerd.

De herhaalde conclusie van Baud was, dat het resultaat treurig zou zijn. In het begin was er wellicht nog sprake van enige verbeterde resultaten der opbrengst, maar op termijn zou de Javaan de dupe worden. Nederlanders en buitenlanders, machtige en rijke landheren of ‘associaties’, hooggeplaatste ambtenaren en anderen zouden proberen meer dan een graantje mee te pikken en uiteindelijk zou er een situatie ontstaan, zoals zich die op dat moment voordeed in de West-Indische bezittingen. ‘De 10.000.000 Javanen –eindelijk het geweld der blanken, welke niet zelden zullen bestaan uit personen, ruw en opvliegend, vreemd aan taal gewoonte en karakter derzelve, moede- zullen hen allen tot op den laatsten toe vermoorden en vernietigen.’ Opvallend was, dat Baud besloot met de suggestie dat er over verkoop van ondernemingen *buiten Java* wel viel te praten. Daarover werd met de Indische regering zelfs al gesproken. ‘Voor het tegenwoordige is echter ten deze, in geen geval, op eenige directe bijdrage van wege de overzeesche bezittingen ten behoeve van de geldmiddelen van het moederland te rekenen.’⁶⁴

Sloet stond in de Kamer alleen met zijn voorstel, dat ook daarbuiten veel kritiek ontmoette. Hij kreeg het verwijt dat dit een wel erg populaire manier was om te ontkomen aan een belastingwet die de inkomsten van iedereen zou drukken, ‘van den rentenier en van den landeigenaar, van den ambtenaar en den neringdoende.’⁶⁵ In het parlement was de landverkoop na de toespraak van Baud en de reactie van Sloet daarop geen onderwerp meer en daarmee was een parlementaire discussie in de kiem gesmoord. De verdienste van Sloet was echter, dat hij een minister van koloniën tot een uitvoerige reactie had gebracht, die nieuwe inzichten bood en aanknopingspunten voor de toekomst. Aan zijn reputatie in de Kamer had het voorstel desondanks geen goed gedaan, terwijl ook het echec van het project rond de boerenkolonisatie in Suriname nog actueel was. Andere optredens inzake de koloniën waren –in zijn tijd– evenmin bevorderlijk voor het imago van Sloet.

7.3.3 Interpellaties en suggesties

Over de koloniën moest in alle openheid gesproken kunnen worden, vond Sloet. Zij hoorden bij het Koninkrijk en het was niet zo, dat zij ‘eigenlijk de Natie zelve niet betroffen en derhalve, als eene soort van kroondomein, buiten den kring harer kennisneming behoorden te liggen.’⁶⁶ Het was een rake typering, maar de representant bij uitstek van dit beleid, J.C. Baud, inmiddels kamerlid, dacht er heel anders over. Het leek, zo sprak hij in de Kamer, alsof de koloniën zich bevonden ‘in een glazen huis, van alle kanten voor den voorbijganger aanschouwelijk.’⁶⁷ Sloet zat met zijn opmerking dichterbij de waarheid, aldus Fasseur in zijn boek over Cultuurstelsel en koloniale baten.⁶⁸

⁶⁴ Bijlagen HTK februari-september 1849, 235-239.

⁶⁵ Zie bijvoorbeeld een artikel in het *Handelsblad* van 6 februari 1849, van de hand van ‘L’ (Lauts), aangetroffen in het Archief van het ministerie van Koloniën (Nationaal Archief, toegang 2.10.01, inv.nr. 3212).

⁶⁶ Bijlagen HTK februari-september 1849, 91; ook geciteerd door Fasseur. *Cultuurstelsel*, 2.

⁶⁷ Aldus geciteerd door Fasseur. *Cultuurstelsel*, 2, op basis van HTK 22 juni 1844, dus in de periode waarin

Om vragen en suggesties bij zijn interpellaties zat Sloet bepaald niet verlegen. Artikel 60 van de Grondwet bepaalde, dat de koning jaarlijks aan de Staten-Generaal ‘*een omstandig verslag*’ zou doen van het beheer der koloniën en bezittingen en de staat waarin deze zich bevonden. Voor het verslag over 1849, het eerste, waarnaar hij met grote belangstelling zei uit te kijken, kwam Sloet in mei 1849 met een twintigtal vragen, voornamelijk over zaken van financiën en handel. Hij vroeg of de Regering overwoog de bazar-verpachting -waarvan de Indiers veel te lijden hadden aangezien de Chinezen soms grof misbruik maakten van de rechten die zij langs deze weg wisten te verwerven- af te schaffen. Ook wees hij op de grote macht die het Wetboek van koophandel gaf aan de gouverneur-generaal.⁶⁹

In diezelfde zitting kwam hij nog met een ander stokpaardje: de bestrijding van de monopolies van de Nederlandsche Handel-Maatschappij. Naar aanleiding van het wetsontwerp tot regeling van het gebruik van het koloniaal batig slot over 1847 reageerde hij op de paragraaf waarin toekomstige overeenkomsten met de NHM werden aangesneden. Die vormden volgens deze paragraaf een punt van overweging bij de Regering, maar Sloet stelde dat ze óók de Kamer aangingen. ‘Het is toch waarlijk niet denkbaar, dat zulke hoogst belangrijke financiële aangelegenheden zonder de tusschenkomst der Volksvertegenwoordiging behandeld kunnen worden, waarmede millioenen schats gemoeid zijn’, sprak hij gedecideerd. De NHM, oordeelde hij naar aanleiding van het artikel over de assurantie van goederen, kon zich beter richten op haar oorspronkelijke taak: handel drijven. De vracht van producten van en naar Indië kon zij beter aanbesteden bij de reders. ‘Mijne grievende tegen de Handel-maatschappij is juist’, lichte hij zijn hart, ‘dat zij *geenen* handel drijft, namelijk niet in verhouding tot haar enorm kapitaal, en zich tot werk vernedert, dat ieder bekwaam makelaar in Amsterdam of Rotterdam even goed verrigten kan. Laat zij ophouden te verassureren en te bevrachten en zij zal gedwongen worden om handel te drijven.’⁷⁰

In september 1849 was de NHM opnieuw onderwerp van zijn kritiek, toen hij protest aantekende tegen de bescherming van reders die werkten voor deze maatschappij. Binnen de kortste keren zouden ook de landbouwers om beschermende graanwetten vragen en de fabrikanten om verhoging van de invoerrechten, vreesde Sloet. ‘Bescherming is de schoone naam van een dwaaze en onregtvaardige handeling’, betoogde hij, geheel in de lijn van zijn staathuishoudkundige principes. Privileges en monopolies onderscheidden zich volgens hem alleen van de cholera en de typhus door het tempo waarin zij een crisis naderbij brachten. Alleen vrije mededinging zou leiden tot natuurlijke prijzen en de staat mocht geen andere betalen, ook niet aan de NHM, want daarmee werden alleen de belangen van bepaalde reders gediend. De concurrentiepositie van Nederlandse ondernemers zou verslechteren door de hoge vrachtprijs van 148 gulden per last, die de Regering aan de NHM betaalde. Ook aan de verzekering van vrachten schortte het nodige. Weliswaar verzekerde de Staat nu zelf, maar het aan premies betaalde bedrag over de afgelopen tien jaar lag meer dan drie maal

Baud nog fungeerde als minister van koloniën.

⁶⁸ Ibidem.

⁶⁹ HTK 19 mei 1849.

⁷⁰ Ibidem.

zo hoog als de schade en dat was Sloet een doorn in het oog. Het stuitte hem helemaal tegen de borst, dat het de Staat in de eerstvolgende vijf jaren verboden zou zijn een gedeelte van de producten op de Oosterse markt te verkopen, terwijl daarmee toch vele kosten (zoals die van transport en verzekering) waren te vermijden. Hij gaf een aantal voorbeelden, ook ontleend aan krantenberichten, dat het allemaal veel goedkoper kon.

De NHM had ook zeggenschap over de tinmijnen van Banka en Billiton en de tin mocht niet naar Nederland worden geconsigneerd zonder haar tussenkomst. Sloet kon er met zijn verstand niet bij. De Staat zou zich, als het aan de NHM lag, verplichten aan de Maatschappij gedurende 25 jaar een garantie te geven vanwege een schuld van tien miljoen, door de koning aangegaan zonder voorkennis van de Staten-Generaal. En de Regering zou die toestand willen laten voortbestaan. Sloet zag het als 'eene bestendinging van ons koloniaal stelsel', waardoor in handel en nijverheid geen wijzigingen konden worden aangebracht. Het was hem er niet per sé om te doen de NHM te liquideren, maar wel dat de Maatschappij langzamerhand 'tot redelijker voorwaarden' zou overgaan. Langzamerhand, want hij verklaarde zich 'een vijand van schielijken overgang, zoowel in het staatkundige als op het gebied der nijverheid.'⁷¹

Over de natuurlijke rijkdom van de 'gezegende eilanden' der Molukken, omspoeld door visrijke zeeën, waar helaas de walvissen werden weggevangen door Fransen en Amerikanen, sprak hij in termen van spijt, schuld en mededogen. De eens zo welvarende bevolking, die de gehele Indische archipel bevoer, had in de zeventiende eeuw de Nederlanders met open armen ontvangen om aan de Portugese onderdrukkers te ontkomen, maar 'wij werden op onze beurt nog erger onderdrukkers', verzuchtte hij.⁷²

Wat is er thans van die bloeiende scheepvaart, van die rijke steden, van de algemene cultuur geworden? Ach, dat die schuld op mijne natie drukt! Alles, alles is verdwenen; wij hebben het gezegende Banda ontvolkt; wij hebben den kruidnagelboom, den notenmuscaatboom, die God hun gegeven had, het voorname middel van bestaan op de meeste eilanden, door dezelfde handen laten vernielen, die ze geplant hadden. Onder ons monopolie-stelsel kwijnen die volkeren in bittere armoede weg, en toch zijn die goede, zachtaardige volkeren, die zooveel aanleg tot nijverheid bezitten, getrouw aan den Nederlandschen naam gebleven.⁷³

Het resultaat van het door de Nederlanders ingevoerde monopolie-stelsel was geweest, dat de buitengewesten zich hadden ontwikkeld tot een 'lastpost' voor de Nederlandse staat en dat zij gesloten bleven voor de vaderlandse industrie, terwijl de NHM er alleen wat calicots kon afzetten. 'Zie, daar bestaat zedelijke en stoffelijke behoefte, om dat monopolie op te heffen; wij moeten de schuld der vaders verzoenen, als al dat roemen op den godsdienstigen zin dezer natie, op haar gezond verstand, geen ijdel gesnork, geene verschrikkelijke hypocrisie zal zijn.' Sloet wenste daarom in de Grondwet een bepaling te zien opgenomen, waarbij het monopolie-stelsel in de Molukken zou worden opgeheven. Hij vlei-

⁷¹ HTK 7 september 1849.

⁷² HTK 5 oktober 1848.

⁷³ Ibidem.

de zich met de gedachte, dat zijn woorden, uitgesproken op duizenden uren afstand van de anderhalf miljoen Molukkers, hun uitwerking niet zouden missen. 'Er is immers niets meer toe noodig', besloot hij, 'dan dat dit mijn woord ingang vinde in het hart van den regtschappen zeeman, die thans aan het hoofd van het koloniaal ministerie staat', de vice-admiraal J.C. Rijk, 'en dat bij hem plotseling de gedachte ontwake, om onder een tijdelijk bewind eene weldaad voor eeuwen aan millioenen zijner natuurgenoeten te bewijzen.'⁷⁴

Deze woorden hadden in ieder geval niet tot gevolg, dat er haast werd gemaakt met de Indische wetten. Om te beginnen lagen er voor de Kamer andere legislatieve taken zoals de vaststelling van de Gemeentewet, de Provinciewet en de Kieswet. Maar het ontbrak de leden ook 'aan de meest elementaire kennis van den toestand en de behoeften der overzeesche bezittingen.'⁷⁵ Net als Sloet was ook de overgrote meerderheid van de Kamer nog nooit in Indië geweest. Slechts enkelen, zoals Baud, Rochussen, Van Hoëvell en de Amsterdamse Indisch-gast Stolte hadden in die zin ervaring. Het belette Sloet niet zijn ongezoeten kritiek te blijven leveren en waar mogelijk zijn eigen inzichten te presenteren. Kleinschalige, soms particuliere, zaken stelde hij eveneens aan de orde.

Zo sprak hij de minister aan op een gebeurtenis rond een procureur, die een frauderende bank had aangeklaagd en door de rechterlijke macht in het gelijk was gesteld. Het resultaat voor de procureur was geweest, dat hij het land werd uitgezet. Toen hij vervolgens in Nederland verhaal wilde halen, kreeg hij geen antwoord. Ook 'een zeer geacht protestantsch geestelijke', het moet Van Hoëvell zijn geweest, zag zijn loopbaan afgebroken, omdat hij ervan werd beschuldigd oorzaak te zijn van onlusten die in 1848 op Java hadden plaatsgevonden. Op zijn beurt was gouverneur-generaal J.J. Rochussen door deze geestelijke zelf als oorzaak van de onlusten genoemd. Naar deze zaak diende de minister een onderzoek in te stellen en wel zo spoedig mogelijk.

Een ander feit dat hij onder de aandacht bracht, had betrekking op een zaak van de advocaat Themmen die in 1845 een klacht wegens meined en ontrouw had ingediend tegen de president van het Hooggerechtshof, de procureur-generaal en een lid van het Hof. Hij wilde zijn beschuldigingen staven door het horen van negentig getuigen en het overleggen van authentieke geschriften, maar kreeg daartoe niet de kans: hij werd eerst in hechtenis gezet, medisch onderzocht en, omdat hij weigerde nog op enige vraag antwoord te geven, uiteindelijk krankzinnig verklaard. Uit medelijden werd hij niet in een gesticht, maar in een hospitaal geplaatst, waar hij in mei 1849 nóg zat. Over dit geval was het nodige gepubliceerd in dagbladen en vlugschriften, maar toch zei de minister van koloniën, dat hem van het hele geval niets bekend was, hoewel hij in de tijd dat het speelde in Indië was geweest. Sloet hielp hem uit de droom. Hij wees de minister erop, dat over dit geval al in 1846 was geschreven in de *Indische Regtsbe-deeling* en nog eerder, op 31 oktober 1845, in de *Amhemsche Courant* waarin een brief over deze zaak was gepubliceerd.⁷⁶

Dergelijke kamervragen avant la lettre waren op zich al ongewoon, maar nu ze de koloniën betroffen, en daarmee het batig slot, kregen ze een lading die in

⁷⁴ Ibidem.

⁷⁵ Aldus Buys. Studiën I, 386, geciteerd in Fasseur. *Kultuurstelsel*, 78.

⁷⁶ HTK 21 mei 1849.

het parlement als uiterst ongewenst werd ervaren. Maar Sloet ging onverdroten verder.

Ook in zijn tijdschrift bracht hij suggesties naar voren. Zo kwam hij in 1846, nog onbekend met het Surinaamse echee rond de boerenkolonie, met het voorstel om in Indië visserskolonies te stichten. Ze zouden aanvankelijk moeten bestaan uit vijftig tot honderd Nederlandse huisgezinnen, voor de ene helft afkomstig uit de verarmde vissersstand en voor de andere uit landbouwers en handwerkers. 'Hun behoeften slechts een geestelijke, een geneesheer en een onderwijzer der jeugd toegevoegd te worden. Gedurende de eerste jaren zouden de volksplantingen door eene kleine bezetting tegen den overval van zeerovers beveiligd moeten worden.'⁷⁷ Het was wel zaak daarmee de Engelsen voor te zijn en handelsbetrekkingen aan te knopen met naburige kleine rijken om daarmee ook traktaten te kunnen sluiten. De nieuw te stichten steden moesten handelsvrijheid krijgen en ook ondernemende Chinese landverhuizers aantrekken, zoals dat ook bij de stichting van Batavia en Singapore was gebeurd. Het zou dan niet lang meer duren of zij overtroffen zelfs de bloei van Singapore. Opvallend was, dat Sloet hier wél Chinezen wil toelaten, waar hij anders zeer kritisch was op deze ondernemende bevolkingsgroep, die zo'n slechte reputatie had in de omgang met de autochtone bevolking.

En passant besprak hij ook de potentie van het eiland Celebes, waar de landbouw goede omstandigheden kende en de Hollandse invloed via de Christelijke godsdienst, de Nederlandse taal en betere werktuigen 'een ware zegen, een middel tot beschaving, een hefboom tot welvaart' -daar was de uitdrukking weezou brengen.⁷⁸ Op Timor zag hij eveneens goede kansen. Net als op de Banda-eilanden waar Europeanen al hadden bewezen dat ze het er generaties lang konden volhouden, al waren het wel luie en wellustige mensen geworden, 'een onvermijdelijk gevolg van hunne betrekking met de slaven, die hunnen perken of nageltuinen bewerkten, en, tevens van gebrek aan goed godsdienstig en maatschappelijk onderwijs.' Gelukkig bestonden er kansen op verbetering, want, sprak hij in zijn de serie 'Grondtrekken' in zijn tijdschrift, 'wie zou er aan twijfelen, dat uit eene vermenging van onze visschersknappen met Indische meisjes, die men bij voorkeur uit de zendelingsscholen zoude kunnen nemen, niet binnen weinige jaren een menschenras zoude ontspruiten, dat in regelde werkzaamheid den invloed van de luchtstreek het hoofd zoude kunnen bieden?'⁷⁹ Ook voor de buitengewesten zag hij dus grote mogelijkheden en ze verdienden daarom in zijn ogen alle aandacht van het moederland.

Maar voor moeilijkheden sloot hij de ogen evenmin.

7.3.4 Hongersnood op Java

'De Voorzienigheid', stelde Sloet in maart 1850 in een lange toespraak tot de Kamer, had de Javanen onder het Nederlands gezag geplaatst. Niet alleen om voor deze natie handelsproducten te telen, maar ook om hen te laten delen 'in de voorregten eener ware beschaving', hen te beschermen tegen hun inlandse hoofden en hen veilig en vredig voort te leiden 'op de baan der ontwikkeling,

⁷⁷ TSS-3, 140.

⁷⁸ TSS-3, 143.

⁷⁹ TSS-3, 148.

om hen voor te bereiden tot de omhelzing van die godsdienst, waarin de eenige troost voor de menschdom gelegen is, de eenige duurzame waarborg van maatschappelijke rust.' Ook degenen 'wier hart tot nog toe koud en gesloten' was gebleven voor dergelijke gevoelens, zouden wel tot andere gedachten komen, wanneer zij zich realiseerden dat de miljoenen die jaarlijks dankzij de arbeid van de Javaan in de schatkist werden gestort, spoedig zouden opdrogen.

Hij richtte zich met zijn vragen over 'de oorzaken van het gebrek in de gouvernementen-landen op Java' speciaal tot minister van koloniën Ch. F. Pahud. De combinatie van voedselschaarste, prijsverhogingen en epidemische ziekten vormde geen incident, verzekerde Sloet, en evenmin was dit louter het gevolg van aanhoudende droogte of misgewas, zoals de *NRC* van 12 september 1848 had beweerd. Het was ook opmerkelijk, dat het rijstgebrek het grootst was in die residenties waar het Cultuurstelsel het meest in werking was getreden, terwijl dat veel minder het geval was in plaatsen als Batavia en Buitenzorg, waar de landerijen overwegend in handen waren van particulieren. Hij pleitte ervoor het Indische bestuur te machtigen zelf, 'des noods onder latere goedkeuring van de Regering in het moederland', tijdelijke hervormingen door te voeren, teneinde aan de noodsituatie een eind te kunnen maken.

Op basis van informatie uit brieven deed hij verslag van hongersnoden in de gouvernementen-landen waarvan tienduizenden Javanen slachtoffer waren geworden. De situatie had zelfs 'het medelijden van hunne hardvochtige onderdrukkers, de Chinezen', opgewekt, die spontaan een collecte hadden gehouden, terwijl ook Europeanen geld bijeen hadden gebracht. De *Staatscourant* schreef de ramp toe aan een insectenplaag. Sloet bestreed deze opvatting. Het was volgens hem geen incident, maar een structurele zaak. Op particuliere landen, die hij met name noemde, viel 'geen zweem van gebrek onder de Javanen' te constateren en verder was de prijs van rijst daar zeer matig. De bevolking van Damak en Grobogan had zich gedwongen gezien alle gereedschap en ook de buffels voor spotprijzen van de hand te doen en was nu geheel desolaat. Alle particuliere berichten stemden overeen in de mededelingen dat de ramp moest worden toegeschreven aan 'verarming en uitputting van de gouvernementen-bevolking' ten gevolge van te hoog opgevoerde landrenten en herendiensten.

Teneinde zijn mede-kamerleden duidelijk te maken wat er op Java aan de hand was, paste Sloet de Indische huishouding toe op een gedeelte van Nederland. Het kwam er op neer, dat 'fiscale Chinezen' op basis van de bazarrechten dan bijvoorbeeld in 's-Gravenhage voor alles wat daar werd aangevoerd gebracht hoge marktgelden van de landlieden in de omtrek konden heffen, 'dat te Loosduinen, te Voorburg, te Rijswijk, te Monster, te Wateringen, Chinezen geposteerd stonden, Chinezen bij alle bruggen en overvaarten, Chinezen aan alle ingangen dezer schoone stad, Chinezen op alle hoeken der straten, die op de markt uitkomen, en dat ieder der Chinezen van de granen, het fruit, de boter, de melk, de eieren, de hoenders, en van alles wat de landman aanvoert, naar willekeur een gedeelte afneemt, zoodat de landman, op de markt zelve aangekomen, soms geen twintigste deel meer bezit van hetgeen hij ter markt aanbrengt.' En zo ging het nog een halve kolom door, over het tabaks-monopolie, het zout-monopolie, de verplichte hand- en spandiensten ... Het werd -dus- tijd om de

volksvertegenwoordiging, die krachtens de Grondwet was geroepen tot de koloniale wetgeving, met die toestand bekend te maken.

Aan het slot van zijn redevoering, bedoeld als een interpellatie, kwam Sloet tot zijn eigenlijke vragen. Welke berichten er bij het ministerie waren binnengekomen, wilde hij weten, welke middelen waren aangewend om de ellende te verminderen en wat er nog zou worden gedaan, hoeveel mensen er aan het trekken waren geslagen, waar de epidemische ziekten zich hadden verspreid, of er ook elders gevaar voor nood bestond, of de verpachtingen op Java over 1850 minder hadden opgebracht dan over 1849.⁸⁰ Het waren bepaald geen vragen van een rechter wiens aandacht louter ging 'naar de juridische aspecten van de materie.'⁸¹ Sloet was hét voorbeeld van de door Kossmann zo gemiste politicus die een beleid durfde aan te vallen of een standpunt te verdedigen. Hij tilde de politieke discussie naar een hoger niveau.

De eerste reactie kwam niet van de minister, maar van het kamerlid Van Dam van Isselt, die de interpellatie van 'een vriend mijner jeugd' met gekrulde tenen had aangehoord. Niet, omdat het verhaal meer leek op 'een cursus over verschillende vakken van wetenschap', maar omdat de woorden van Sloet voor onrust zouden kunnen zorgen en de Javaan vijandschap konden inboezemen jegens het Gouvernement. Beter ware het in zijn ogen geweest 'al die bestaande gebreken in Indië op te geven aan den Minister.'

Pahud, de minister in kwestie, sloot zich bij die laatste woorden graag aan. 'Men vergete toch niet, dat op Java eenige duizende Europeanen tegenover miljoenen inboorlingen staan, die wel is waar, een goed en lijdelijk volk zijn, maar daarom niet minder vatbaar voor inblazingen en influentien, die allernadeligst op de algemeene belangen van de Staat zouden kunnen inwerken.' Over de oorzaken van de ramp, die hij niet ontkende, had hij een geheel andere mening dan Sloet: het waren de insecten, de overstromingen, wellicht misbruik van enige mindere ambtenaren en de 'zorgeloosheid' der bevolking. Toch trok hij zich de woorden van Sloet wel aan en hij beloofde dan ook het Indisch bestuur opmerkzaam te maken op diens suggesties en waar mogelijk misbruiken tegen te gaan. Voorts zou hij laten onderzoeken of er misschien ook aan de zijde van het Europees plaatselijk bestuur fouten waren gemaakt. Van Hoëvell zag de toespraak van Sloet als een nuttige exercitie. Hij was er, net als Van Dam van Isselt, van overtuigd, dat de berichten uit de Kamer Indië zouden bereiken, maar verbond daaraan een tegenovergestelde conclusie: de Javaanse hoofden wisten daardoor dat er acht op hen werd geslagen en dat zou 'een zeer gewenschten indruk' maken.⁸²

De rampen die de Indische bevolking overkwamen, stelde Sloet in december opnieuw vast, waren te wijten aan een reeks van factoren. Hij noemde de 'overdrijving' van de cultures, de landrenten en de herendiensten, de onkunde van de residenten met de tropische landbouw, de 'knevelarijen' van de inlandse hoofden, die in sommige gebieden zelfs het gezag van de resident ondermijnden, en de onderdrukking door Chinezen. Hij citeerde uit een memorie van 180 blad-

⁸⁰ HTK, 4 maart 1850. In een bespreking van een werk van D.C. Steijn Parvé claimde Sloet zijn gelijk. De hongersnoden in Demak en Grobogan noemde hij 'feiten die de valsche voorstellingen omtrent de toestand der Javaansche bevolking op eene huiveringwekkende wijze kwamen logenstraffen.' TSS-6, 51.

⁸¹ Vergelijk Kossmann. *De Lage Landen*, 104 en De Haan en Te Velde. *Vormen van politiek*, 170.

⁸² HTK 4 maart 1850.

zijden die hem was toegezonden in reactie op een artikel in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant*. Een resident had daarin een rooskleurig beeld geschetst 'van den gelukstaat waarin Java verkeeren zou.' Ruim twee kolommen in het Bijblad werden gevuld met de kritische noten die Sloet overnam uit het verslag van de zegsman, die hij niet bij naam wilde noemen, maar die naar zijn zeggen gold als een gerespecteerd insider. 'In Japara is een district bijna geheel uitgestorven, ten gevolge van gebrek aan voedsel', klonk het uit zijn mond. 'In Samarang, Demak en Grobogan heeft eene afgrijsselijke verwoesting plaats gevonden onder de bevolking ten gevolge van hetzelfde gebrek.' Het was ontstaan, luidde de beschuldiging, door een langzame en -het woord was goed gekozen- stelselmatige, uitputting ten gevolge van het bestaande bestuursstelsel. De Europese ambtenaren en de Chinezen voor het Gouvernement en de inlandse ambtenaren voor zichzelf hadden de landbouwers dermate geplunderd, dat er na het mislukken van één derde van de padie-oogst (rijst te velde) een algehele verlamming was ontstaan, waardoor er geen tweede gewas was aangekweekt en meer dan 50.000 mensen de hongerdood waren gestorven. De regering had moeten weten, of wist zelfs, wat er aan de hand was en had hulp moeten sturen. Het plaatselijk bestuur mocht zich vooral niet beroepen op de actie die was ondernomen, want daardoor waren de mensen juist eerder gestorven. Sloet citeerde nogmaals uitvoerig zijn zegsman.⁸³

Ik zal hier niet beschrijven welke gruwelen er geschied zijn, hoe dat dozijnen lijken gedurende een tijdperk van eenige maanden dag aan dag de rivieren zijn afgedreven, zoodat de ledematen van kinderen door de visschen in onze keukens teruggebracht zijn; van de menigte die langs de wegen den dood gevonden hebben; van de levenden die schijndood begraven zijn worden, en van de velen die men nog levende met stroppen om den hals voortgesleept heeft om hun de rest te geven en van hen ontslagen te zijn; ook niet van de schandtoonelen die door den strijd van vogels en honden over menschen-lijken op de velden aan onze oogen vertoond zijn; want velen weten dit alles en hebben het berigt.⁸⁴

In verschillende gebieden waren schrijnende toestanden waargenomen. De handel was door dit alles sterk afgenomen. 'Ik meen u te hebben doen zien', hield Sloet zijn gehoor voor, 'dat het uit een financieel oogpunt misschien weinig raadzaam is om te veel vertrouwen te hechten aan het toekomstig saldo uit Indië.' Maar als het toch mocht gelukken wél een batig saldo op de begroting te brengen, 'door den Javaan te blijven drukken', riep hij op tot een ethisch bewustzijn, 'zou zulks aan eene menschlievende, zedelijke, godsdienstige natie als wij zijn ongeoorloofd wezen.'

De reacties op deze voor de Kamer ongebruikelijke toespraak bleven niet uit. Oud-minister van koloniën Baud beschuldigde Sloet, die hem inzake het kolonisatie-project in Suriname nog had gediend als adviseur, ervan een agitateur te zijn en de zaken alleen aan de orde te stellen om naam te maken, te meer omdat hij de identiteit van zijn zegsman niet bekend wilde maken. Hij kreeg lik op

⁸³ HTK 23 december 1850.

⁸⁴ Ibidem.

stuk. Want het was Baud zelf geweest, memoreerde Sloet, die als minister in de jaren veertig de pers in Indië aan banden had gelegd, waardoor het wel zeer riskant werd om bronnen te noemen. Het gevolg van die beknotting der persvrijheid was óók, dat in Indië misstanden niet aan de kaak konden worden gesteld. In Nederland werd van kritiek in de pers al snel gesteld dat die uit de pen vloeide van ‘erzuchtigen, van baatzuchtigen, van teleurgestelden, van menschen die suiker- of tabakscontracten willen aangaan en niet krijgen kunnen, en wat dies meer zij.’

In de Kamer werd bij kritiek al snel gewezen op de gevaren. Sloet hechtte zich echter aan het voorbeeld van Edmund Burke, de Britse conservatief die in 1782 ‘zijne stem donderend verhief, en met gloeiende kleuren de gruwelen schetste, welke het Engelsch bestuur de Hindoe’s aandeed’ en zich niet liet weerhouden ‘de regten der menscheid’ te bepleiten. ‘Mijne Heeren’, riep hij uit, ‘ik vertegenwoordig hier niet alleen het Nederlandsche volk, ik begrijp dat ik hier ook sta als vertegenwoordiger van de regten der Indische bevolking, van de arme Javanen, die, ofschoon Aziaten, er toch regt op hebben, dat hier in deze vergadering ook hunnen belangen worden behartigd.’ Als de rampen van Tagal en Japara, van Bagelen, van Demak en Grobagan in Overijssel hadden plaatsgevonden, dan had hij ook de Regering aangeklaagd en had hij ook niet, zoals deze zou willen, in het geheim met de minister ‘een zoetsappig praatje’ aangeknoopt.

Daarom, Mijne Heeren, wat men ook aanwende, om mij van mijn pligt van volksvertegenwoordiger, zoo als ik dien begrijp, door hoon, door smaad, door ironie, af te brengen: het zal vergeefsche moeite zijn. Ik zal, des noods, op de daken der huizen prediken, hetgeen ik hier heb gezegd, dat het der geheele beschaafde wereld in de ooren mooge klinken, hoe het Nederlandsche volk het Javaansche volk behandelt, en mogt ik op die wijze het schaamtegevoel der Nederlandsche Natie opwekken, ja, dan zal ik het niet tot een verwijt rekenen, een agitateur genoemd te worden; dan zal ik dien naam als mijnen grootsten eeretitel beschouwen, o, dan hoop ik, dat men het woord ‘agitateur’ op mijne grafzerk beitele!!

Mijne Heeren, vele levensstormen zijn over mijn hoofd heengewaaid; veel zieleled was mij beschoren, maar eene groote vrucht heeft God in zijne liefde mij daaruit laten trekken: het is, dat ik de verguizing der menschen niet meer vrees, dat ik hunne vereering niet meer zoek, dat ik geen naam bij menschen verlang. Maar wanneer ik hier sta, om dit plegtig oogenblik de belangen van die rampzalige Javaansche bevolking te verdedigen en mijne woorden de bedoelde werking mogen doen, dan hoop ik eenen naam te verwerven, geschreven in dat groote Boek des Levens, waarin alle onze daden en gezegden worden opgeteekend.⁸⁵

Opnieuw waren de reacties op deze rampverhalen uitgesproken negatief. Als eerste was het oud-minister van financiën mr. F.A. van Hall die verklaarde, dat de woorden van Sloet hem eens te meer hadden overtuigd van de gedachte, dat het gevaarlijk was in de Kamer op een dergelijke manier over Indië te spreken. Groen van Prinsterer sprak eveneens afkeurend over de rede van Sloet, maar die

⁸⁵ Ibidem.

was daarvan niet onder de indruk. Wanneer Groen de functie van Romeins censor zou hebben, spotte hij, dan bleef deze waarschijnlijk met niet meer dan twee of drie van zijn hooggeachte vrienden, en misschien nog een paar minder hooggeachten, in de Kamer over. 'Overigens hoop ik', besloot hij cynisch, 'dat mijn voorstel tot landverkoop in Indië de Natie niet meer in rep en roer zal hebben gebragt dan die afgevaardigde door zijne theologisch-staatkundige geschillen.'⁸⁶

Waarschijnlijk maakten de woorden van Sloet –net als die van Van Hoëvell die ook uitvoerig over de ramp had gesproken– de meeste indruk op Baud. Een jaar later kwam hij erop terug. Tijdens de algemene beraadslagingen over de begroting voor 1852 legde hij een lange verantwoording af voor het beleid dat hij als minister had voorgestaan. Het 'stelsel van industrie' in Indië was die ochtend 'veroordeeld' en hij voelde zich geroepen om de indruk die kon zijn ontstaan door de woorden van Sloet, uit te wissen. Hij nam de hele geschiedenis door vanaf 1811, toen Java en de andere Indische bezittingen in handen waren gevallen van de Engelsen, die een systeem van vrije arbeid, vrije handel en afschaffing van de herendiensten afkondigden. Het werd overgenomen door het Nederlands bestuur dat in 1816 de touwtjes weer in handen kreeg. Baud had dit toegejuicht, maar de praktijk had laten zien, dat de productie sindsdien omlaag was gegaan. Eenmaal minister geworden had hij zich gevoegd in het nieuwe stelsel, zonder de ogen te sluiten voor de machtsmisbruiken die zich in bepaalde gevallen voordeden. De berichten over hongersnoden in sommige delen van Java hadden hem ervan overtuigd, dat het stelsel 'in zijne grondslagen' herzien moest worden, 'met het denkbeeld van behoud, niet van omverwerping.' Baud herinnerde aan 'de warme woordenwisseling' van 23 december 1850 die de 'vriendschappelijke verhouding' met Sloet 'voor een oogenblik' had gestoord. Hij moest echter toegeven, dat 'er eenige waarheid kon gelegen zijn in het gezegde van dat geachte lid' en daarom had hij de Regering aangeboden zelf op Java een onderzoek in te stellen, 'zonder belooning uit 's Rijks schatkist.' Hij wilde daarom de nieuwe gouverneur-generaal –A.J. Duymaer van Twist, die korte tijd later in functie zou treden– naar Indië vergezellen om een onderzoek te doen naar de oorzaken van de verkeerde werking van het Cultuurstelsel.

Het aanbod werd, onder druk van minister Thorbecke, echter afgewezen. Baud zei echter nog meer. Zodra de omstandigheden van het moederland het mochten toelaten, zou hij 'zonder eenig voorbehoud' willen terugkeren tot het stelsel, dat hij ooit slechts gedeeltelijk had zien toepassen, namelijk dat 'van volkomen vrijheid van cultuur en industrie: met één woord, tot een stelsel overeenkomende met Europeesche begrippen van vrijgevigheid.' Daarbij achtte hij ook andere liberale 'instellingen' mogelijk. Maar het moederland kon voorsnog niet zonder de 'aanzienlijke remises'; het verlaten van het Cultuurstelsel zou leiden tot een staatsbankroet.⁸⁷

Sloet kon zich erop beroepen dat hij de Indische politiek behoorlijk had opgeschud, maar leek dat niet te beseffen. Te druk was hij met zijn ageren tegen

⁸⁶ Ibidem.

⁸⁷ Zie Baud. *Briefwisseling*, Fasseur. *Kultuurstelsel e.a.*

het Cultuurstelsel en tegen het nieuwe Regeringsreglement voor Nederlands-Indië.

7.3.5 Naar een nieuw Regeringsreglement

Aangezien in de Grondwet van 1848 de staatsrechtelijke verhouding met de rijksdelen overzee opnieuw werd geregeld, moest ook een nieuw Regeringsreglement voor Indië tot stand worden gebracht. Het zou in de plaats komen van de regeling uit 1836, die was ingevoerd na de introductie van het Cultuurstelsel. Sloet wilde, zo liet hij –nog als buitengewoon lid van de Tweede Kamer tijdens de behandeling van de Grondwetsherziening in oktober 1848– weten, alle zaken met betrekking tot het Regeringsreglement in één keer geregeld zien. Hij wilde niet per onderdeel afwachten, tot, zoals het voorstel aangaf, de behoefte daaraan zou blijken te bestaan. Hij vroeg zich af wat er zou gebeuren als die behoefte aan ‘een milder bestuur’ alleen werd gevoeld door de volkeren die aan het Nederlands gezag waren onderworpen, zonder dat deze in Den Haag een eigen ‘or-gaan’ hadden.

‘De geschiedenis der kolonien leert’, verduidelijkte hij zijn woorden, ‘dat eene onderdrukking van minder beschaafde volkeren eeuwen achtereen kan duren, zonder dat zich uit den boezem der beschaving zelve eene enkele stem daartegen verheft.’ Hij noemde enkele voorbeelden, zoals dat van de Preanger Regentschappen op Java, waar een bevolking van ruim 700.000 zielen gebukt ging ‘onder het onlijdelijk dwangbevel van de oude Oost-Indische Compagnie’, terwijl het ‘het zedelijk en christelijk standpunt der Nederlandsche natie’ erom vroeg, dat ook ‘aldaar op billijke en juiste grondslagen het stelsel der cultures en landrente’ dat in de overige gedeelten van het eiland bestond, zou worden ingevoerd. Maar, concludeerde hij: ‘Die 700.000 Javanen zijn er sinds eeuwen aan gewend, zij werken en lijden voort, en geene stem der klagenden wordt gehoord.’⁸⁸

Uiteindelijk werd op 29 oktober 1851 bij de Tweede Kamer een wetsontwerp ingediend voor het nieuwe Regeringsreglement. Het zou echter nog ruim drie jaar op zich laten wachten. Minister Pahud van koloniën had de hulp ingeroepen van een van zijn voorgangers: de blijkbaar onvermijdelijke J.C. Baud. Deze adviseur zou een zwaar stempel drukken op het uiteindelijke reglement. Hij maakte deel uit van een commissie van rapporteurs die een omvangrijk voorlopig rapport uitbracht en schreef de memorie van antwoord op het wetsontwerp dat op 15 december 1853 aan de Kamer werd toegezonden. Hij beheerste het debat tijdens de openbare beraadslagingen die begonnen op 17 juli 1854. Thorbecke, die zich, aldus Fasseur, tijdens zijn eerste ministerie maar weinig met de koloniale politiek had bemoeid, trok bij de behandeling één lijn met Van Hoëvell, al viel hij hem niet bij in diens felle veroordeling van de batig-slot politiek. Hij vond, dat het wel degelijk samen kon gaan met ‘het belang van de Indische bevolking, onder voorwaarde eener behoorlijke regeling van dat stelsel en van ons bestuur.’⁸⁹ Sloet echter, behoorde, met Van Hoëvell, tot de grootste

⁸⁸ HTK 5 oktober 1848.

⁸⁹ Fasseur. *Cultuurstelsel*, 115.

tegenstrevers van minister Pahud, die het reglement door de Kamer moest zien te loodsen.

Al bij voorbaat voorspelde hij bij de behandeling ‘een geduchte nederlaag’ voor de koloniale oppositie, omdat het ontwerp volgens hem weinig verschilde van het oude reglement uit 1836. Nog steeds draaide alles om het batig-slot en voor de Indische bevolking was weinig of niets gedaan; aan de verbetering van de infrastructuur evenmin. In de woorden van Van Hoëvell, reagerend op de conservatief Stolte, die het reglement en het beleid verdedigd had met een beroep op het totaal bedrag van 240 miljoen aan batige sloten: ‘Ik had gewenscht, dat hij niet tevens vergeten had, wat in Indië, door het opbrengen van die miljoenen is verwaarloosd.’ Het kamerlid Aeneas Mackay stemde van harte in met de stellingname van Sloet en Van Hoëvell. ‘Men moet niet langer vasthouden aan het egoïschistisch denkbeeld, dat kennis en wetenschap alleen *ons* eigendom moet zijn, men moet Indië niet langer beschouwen als eene geld- en goudmijn. Daardoor zou men niet alleen de kolonien, maar ook het moederland te gronde rigten.’⁹⁰ Voorzichtig begon het tij te keren!

Minister Pahud bewaarde in zijn reactie op de algemene beschouwingen de toespraak van Sloet tot het laatst. Diens verwijt dat de Regering het voorstel met een zekere ‘gejaagdheid’ in de Kamer had gebracht, noemde hij weinig betamelijk. De zaak liep al sinds 1848 en verder was de normale procedure gevolgd. Een ander argument van Sloet, die had gewaagd van een ‘verontrustende’ rust op Java, maakte evenmin veel indruk op de minister. Die vond het maar een gevaarlijk verhaal, dat weinig bevorderlijk was voor het vertrouwen tussen Nederland en Indië. De woorden van Sloet, zo was de weinig verrassende strekking van het betoog van de minister, brachten grote risico’s met zich mee, omdat ze degenen die weinig of niets over Indië wisten in verwarring konden brengen. Het verwijt over het ontbreken van spoorwegen op Java pareerde Pahud met de opmerking dat het beleid hier net zo was als in Nederland, waar de aanleg werd overgelaten ‘aan de ondernemingsgeest van particulieren.’ De logica van het verband tussen de 240 miljoen aan batig-slot dankzij het Cultuurstelsel en het uitbreken van hongersnood en typhus op Java ontging de minister ten enenmale. Het kamerlid Rochussen had immers aangetoond dat dit verband niet bestond. Gemakshalve vergat Pahud dat deze oud-gouverneur-generaal zelf in deze functie actief was geweest gedurende de jaren 1845–1851, dus juist in de periode waarin de ramp zich voordeed, en dat zijn woorden daarom extra kritisch gewogen dienden te worden. Pahud beschouwde dit ‘als van Hoogerhand geslagen’ rampen, waarvoor de regering niet verantwoordelijk kon worden gesteld. ‘Men heeft ook hier te lande de aardappelziekte, de longziekte onder het vee, de cholera en andere epidemien gehad, maar is dit ooit geweten aan het stelsel van bestuur in Nederland? Ik geloof niet, dat dit in iemands brein zou opkomen.’⁹¹ Bij die conclusie mogen echter vraagtekens worden gezet.

In artikel 62 werd de bepaling opgenomen, dat het de gouverneur-generaal verboden was gronden te vervreemden en daarmee werd definitief de pas afgesneden aan het voorstel, dat Sloet in zijn nota van 1849 had gedaan. Het werd

⁹⁰ HTK 14 juli 1854.

⁹¹ HTK 18 juli 1854.

met algemene stemmen aangenomen: op die van Sloet na. Eén van zijn herhaalde kritiekpunten in het verleden was het stelsel van de bazaar-verpachting, waardoor de Javanen waren onderworpen aan ‘de dagelijksche knevelarijen van den onmeêdogenden en sluwen Chineschen pachter.’ Eerder al had hij zich afgevraagd, wanneer hier ‘de zedelijke en de stoffelijke behoefte’ zou worden gevoeld, om deze belasting door een andere te vervangen. Het antwoord kwam via de in 1851 aangestelde gouverneur-generaal Duymaer van Twist, die het systeem, zonder machtiging uit Nederland, afgeschafte. Het KB volgde in 1853. In het nieuwe Regeringsreglement werd de wederinvoering van deze belasting uitdrukkelijk verboden. Het was een winstpunt dat niet in de laatste plaats op het conto van Sloet kon worden geschreven, want hij had er regelmatig tegen geageerd. Maar niemand die hem daarom prees en zelf liet hij na dit punt te incasseren. Het lag nu eenmaal niet in zijn aard zichzelf op de borst te slaan.

Ook ten aanzien van een ander principieel punt liet hij zijn stem horen. ‘Het was symptomatisch, dat een van de weinige artikelen waarin een knoop werd doorgehakt –namelijk artikel 115, dat bepaalde dat uiterlijk op 1 januari 1860 de slavernij in Ned. Indië moest zijn afgeschaft– bij amendement werd ingevoegd.’⁹² Het was te danken aan Van Hoëvell, die daarbij van harte werd gesteund door Sloet.

Nadat de zaak van de afschaffing der slavernij in deze vergadering van alle zijden door koele redenen van het verstand is beschouwd geworden, waag ik het een enkel woord in het midden te brengen uit het hart, dat ook zijne rechten heeft. De slavernij is eene onnatuurlijke zaak; een zedelijke wanorde in de maatschappij; maar wanneer zij eeuwen heeft bestaan, dan is zij ingeworteld in de denkwijze der menschen; dan wordt zij als het ware in het begrip eene natuurlijke zaak; dan is zij ingeweven in het huisselijk leven, in alle bedrijven des levens, in de staatsinstellingen. Wat zoudt gij, Mijne Heeren, nu willen? Zoudt gij willen dat iets dergelijks zonder moeijelijkheid, zonder eenig bezwaar wierd afgeschafft? Dan zoudt gij het onbereikbare willen bereiken.⁹³

Natuurlijk waren er allerlei praktische bezwaren, zoals bijvoorbeeld de lopende contracten met de perkeniers op Banda, maar er waren wel anderen manieren te vinden om de cultuur van noten aldaar in stand te houden. Men zou deze Molukse planters van muskaatnootbomen bijvoorbeeld, stelde Sloet zelf voor, kunnen koloniseren; net zoals dat was gebeurd met de dwangarbeiders, de ketting-gangers.

Bij eene zaak zoals ons thans bezighoudt, moeten wij ook geloof hebben. Ik geloof namelijk dat te Batavia en op geheel Nederlandsch-Indië vele goedgezinde Christelijke mensen zijn, vooral deugdzaame vrouwen, van wie ik in dit opzicht het meest verwacht. Ik houd mij ervan overtuigd, dat zij de krachtige medewerking van den tegenwoordigen landvoogd tot zulk een edel doel zullen ondervinden. Laat ons dus heenstappen over die bezwaren. Het is zoo, deze Kamer is verdeeld in staatkundige

⁹² Fasseur. *Kultuurstelsel*, 113.

⁹³ HTK 7 augustus 1854.

partijen. Men zou drie partijen in deze Kamer kunnen opnoemen, die elk eene sterk staatkundige overtuiging hebben; die elkander zelden op eenig punt een concessie doen. Maar laat dit ten minste van deze Kamer gezegd worden, dat al hare leden het eens waren waar het gold de handhaving van een groot beginsel van menscheeljkheid.⁹⁴

De afschaffing van de slavernij kwam erdoor en ging in per 1 januari 1860, zij het niet met instemming van alle kamerleden. Van Hoëvell had in totaal elf amendementen ingediend op het Regeringsreglement en dat over de slavernij was het enige van de elf dat, mede dankzij de actieve steun van Sloet, én Thorbecke, niet werd afgestemd.⁹⁵

‘Niettegenstaande de scherpe politieke tegenstellingen was het eerste bij de wet en met medewerking van de Staten-Generaal vastgestelde Regeringsreglement, stelt Fasseur, ‘toch een verrassend neutraal stuk. Dit kwam doordat de conservatieve meerderheid, geleid door Baud, zoals Van Hoëvell zelf later in het voorwoord van zijn gebundelde parlementaire redevoeringen erkende, op vele punten een grote “toegevendheid” aan de dag legde.’⁹⁶ Het mag zeker niet worden uitgesloten dat het tromgeroffel van Sloet, gevoegd bij de vroegere contacten met Baud, zo vol van wederzijdse waardering, daarbij een belangrijke rol hebben gespeeld.

Toch was Sloet een andere mening toegedaan. Hij had een volledige eensgezindheid willen zien nu het ging om een zaak van zo’n principiële belang. Maar eigenlijk wilde hij dat bijna altijd, overtuigd als hij was van zijn gelijk. Zo stak het politiek bedrijf, ook toen, echter niet elkaar. Zijn bij tijd en wijle blinde volhardendheid bracht hem meer dan eens grote ontevredenheid. In dit geval deed hij er de koloniale oppositie, en dus ook zichzelf, mee tekort. Veel tekort, want de koerswijziging was ingezet. Ook ten aanzien van het Cultuurstelsel. Het doel van de liberale oppositie werd, tot ver in de jaren zestig, ‘stroomlijning van het stelsel, teneinde de meest ernstige uitwassen tegen te gaan en de baten ervan op te voeren -want nog steeds bleef er veel aan de strijkstok van reder, suikercontractant en NHM hangen.’⁹⁷ Sloet behoorde na zijn vertrek uit de Kamer in 1860 echter niet meer tot die liberale oppositie. Hij moest opereren vanaf de zijlijn, in zijn tijdschrift en tijdens de Landhuishuishoudkundige Congressen, al kon hij nu via zijn broer Ludolf wel direct op de hoogte blijven van de actuele situatie in Indië.

L.A.J.W. Sloet van de Beele leverde als gouverneur-generaal van Nederlands-Indië tussen 1861 en 1866 een actieve bijdrage aan de nieuwe benadering van de koloniën. Onder zijn bewind hadden tal van expedities plaats, zoals die naar Celebes, Nias, de oostkust van Sumatra en Ceram. In Amboina werd de verplichte levering van kruidnagelen afgeschaft, op Java die van kaneel- en indigocultuur.⁹⁸ Het resultaat van het liberale offensief onder aanvoering van Van Hoëvell en Sloet, was, dat het veranderend beleid met betrekking tot Nederlands

⁹⁴ Ibidem.

⁹⁵ Fasseur. *Kultuurstelsel*, 112.

⁹⁶ Ibidem.

⁹⁷ Van Zanden, Van Riel. *Nederland 1780-1914*, 221.

⁹⁸ Gongryp. *Encyclopedie Nederlandsch Indië*, 1305.

Indië uiteindelijk werd gevat in wettelijke kaders. De liberale minister van koloniën I.D. Fransen van de Putte (1863-1866) trachtte in 1866 zijn Cultuurwet door de Kamer te krijgen. Hierdoor zou de Javaan, grotendeels ontslagen van alle verplichte arbeid, zich onder bepaalde voorwaarden als eigenaar van de grond mogen beschouwen. Maar deze voorstellen gingen toen nog te ver. Conservatieven verzetten zich tegen deze jonge liberale minister die het Cultuurstelsel in verhoogd tempo wilde afschaffen en aan de Europese ondernemers in Oost-Indië veel ruimer mogelijkheden wilde geven. Het leverde hem, net als Sloet vóór hem, ook de haat op van velen die hun belangen in Indië zagen aangetast of die van mening waren dat de Javaan uiteindelijk de dupe zou worden van hun ondernemerschap.

De conservatieven wilden, zo brachten zij een ethisch argument naar voren, de organisch gegroeide Oosterse maatschappij beschermen tegen de Westerse exploitatiezucht. Maar uiteraard zagen zij ook de batige sloten, net als menig liberaal; Thorbecke niet in de laatste plaats. Hij 'wond er geen doekjes om', dat Indië voor hem een 'wingewest' was.⁹⁹ De gewezen planter Van de Putte wist echter wél de liberalisering van de handel van de kolonie en de beëindiging van het monopolie van de NHM te realiseren. In 1870 slaagde de eveneens liberale minister van koloniën E. de Waal erin Java via zijn Agrarische Wet vrijwel geheel open te stellen voor het particulier initiatief. Met de Suikerwet werd in datzelfde jaar ook de gedwongen gouvernementscultuur van dit product afgeschaft.¹⁰⁰ Er zouden geen nieuwe producten meer bij komen, maar koffie en thee bleven gehandhaafd.

Zo werd binnen een tijdsbestek van ruim twintig jaar vrijwel geheel een eind gemaakt aan een systeem, dat in diezelfde periode ruim vijfhonderd miljoen gulden in de staatskas had gebracht, ofwel ongeveer de helft van het belastinginkomen van de centrale overheid.¹⁰¹

7.4 Gepeperde politiek

Ten aanzien van het onderwerp 'koloniën' droeg Sloet bij aan een klimaatverandering in de Nederlandse politiek en publieke opinie. Hij zag de overzeese gebiedsdelen als waardevolle en volwaardige onderdelen van het Rijk en wilde daarin investeren; ook met behulp van buitenlanders en buitenlands kapitaal, wanneer dit de betreffende gebieden ten goede kon komen. Hij legde daarbij ook een zwaar accent op de belangen van de inlandse bevolking.

Aan zijn pleidooien voor afschaffing van de slavernij in beide windstreken lagen dan ook zeker humane motieven ten grondslag, maar de economische kant van het verhaal verloor hij nimmer uit het oog. Hij kreeg stormen over zich heen en dat bezorgde hem -in een tijd waarin de koloniale politiek zich, naar

⁹⁹ Van den Doel. *De waaier van het fortuin*, 274.

¹⁰⁰ Het leverde hen beiden de haat op van Conrad Busken Huet, van 1868-1878 journalist in Nederlands-Indië, die, bij zijn komst in Indië nog als liberaal ingeschat, zich al snel manifesteerde als conservatief. Over Fransen van de Putte schreef hij, dat voor hem het liberalisme niets anders was 'als een hefboom om zich en de zijnen naar boven te werken.' Ook Sloets broer moest het bij Huet ontgelden, als president van de Maatschappij van Nederlandsche Letterkunde, in welke hoedanigheid hij hem afschilderde als een literator van geringe rang én als een 'slappe' gouverneur-generaal. Praamstra. *Busken-Huet*, 511-513 en 537.

¹⁰¹ Zie voor een overzicht van schattingen van de omvang en samenstelling van het batig slot in de periode 1831-1870, met correcties op de officiële opgaven, Van Zanden, Van Riel. *Nederland 1780-1914*, 223.

een uitspraak van minister Baud, nog in een ‘glazen huis’ bevond- veel imagoschade. Zelf kon Sloet daaraan weinig repareren, laat staan dat hij nog kon oogsten van hetgeen hij had geprobeerd te zaaien. Maar de klimaatverandering waaraan hij had bijgedragen, zorgde wel voor vruchten in de toekomst, verdeeld over verschillende windstreken.

Zijn pogingen om in en met de West nieuwe kansen te creëren leden grotendeels schipbreuk door het falen van anderen, maar ook door verkeerde inschattingen van zijn kant. Met het simpelweg verplaatsen van mensen dacht hij ook de problemen rond de armenzorg, in ieder geval ten dele, de wereld uit te kunnen helpen, maar hij hield onvoldoende rekening met de specifieke moeilijkheden van de situatie in Suriname. Te graag wilde hij afgaan op de positieve berichten die hem bereikten en hij dacht het project te kunnen redden met het ‘onophoudelijk aanvoeren van nieuwe kolonisten.’ Met de kwantiteit van de mensen was echter niet hun kwaliteit gegarandeerd. Niet iedere pionier was voldoende gemotiveerd of geschikt voor het boerenleven en zeker niet onder de moeilijke omstandigheden in dit gebied rond de keerkring. Sloet was zo verstandig het onderwerp Suriname langzamerhand van zijn agenda te laten verdwijnen, maar het had ondertussen wel laten zien dat daar niet de juiste middelen waren gevonden. Toch kwam ook hier, tot vreugde van Sloet die echter wel de problemen rond de afschaffing benoemde en vreesde, de slavernij ten einde. Hij was één van degenen die daarvoor, en met nadruk, de koers hadden aangegeven.

Ten aanzien van de Oost bereikte Sloet meer dan hij zichzelf zal hebben gerealiseerd. De interpretaties met betrekking tot de afschaffing van het Cultuurstelsel die door Van Zanden en Van Riel worden genoemd, sluiten alle drie in meerdere of mindere mate aan bij hetgeen Sloet voorstond.

Ten eerste streed hij als een klassiek liberaal tegen gedwongen arbeid en het monopolie van de koloniale overheid en vooral de NHM. Hij waagde het ook, al in 1849, in de Kamer tal van kwesties aan de orde te stellen, waarbij misstanden aan het licht kwamen die op dat moment in deze arena nog niet bespreekbaar waren. En: hij betrok nadrukkelijk de belangen van de inlanders in het verhaal. De aanpassingen en veranderingen, als gevolg van wat de beide hiervoor genoemde auteurs kritiek van de links-liberale zijde noemen, kunnen zeker voor een deel op zijn conto worden geschreven.

Ten tweede had hij geen bezwaar tegen hervormingen door bestuursambtenaren die, zoals Fasseur betoogt, de meest ergerlijke lasten van het Cultuurstelsel wegnamen of verzachtten en het dus in stand zouden houden. Integendeel. Maar hij wilde wel dat ze in alle openbaarheid konden worden besproken. Met behulp van dergelijke aanpassingen zou het Cultuurstelsel volgens hem zelfs kunnen bestaan náást een systeem dat was gebaseerd op vrije arbeid en westers ondernemerschap.

Het laatste sluit direct aan bij de derde interpretatie, die zegt dat er in Indië een groep ondernemers was ontstaan die over voldoende kennis en kapitaal beschikte om het Cultuurstelsel te vervangen door een dergelijk systeem.¹⁰² Voortdurend benoemde Sloet het belang van deze ondernemers, waarbij hij er -idealist

¹⁰² Ook Van Riel. *Java under the cultivation system*, 224, constateert dat dit het geval was en verder dat kapitaal-input vanuit Europa pas vanaf 1880 daadwerkelijk plaatsvond.

als hij was- vanuit ging dat zij met hun particulier belang als vanzelf ook het algemeen belang zouden dienen. Hij wilde daarbij ook ruimte geven aan nieuwe initiatieven vanuit de Westerse, niet alleen de Nederlandse, wereld om de potentiële rijkdommen van Indië, inclusief de buitengewesten, te benutten. Sloet keek voortdurende over de nationale grenzen heen.

Zijn benadering sluit aan bij de conclusie van Bosma, wanneer deze stelt dat de rol van Java's multinationale samenleving in de ontwikkeling van de tropische landbouw vaak wordt onderschat. 'Natuurlijk was vernederlandsing van de kolonie een doel, maar uiteindelijk was dit doel ondergeschikt aan het herstellen van de winstgevendheid van de kolonie.'¹⁰³ Net als Bosma zag Sloet, uiteindelijk, het Cultuurstel als 'aanjager van een op particulier ondernemerschap gesteelde tropische exportlandbouw.'¹⁰⁴ In 1866 schetste hij een dergelijk beeld in zijn tijdschrift, toen hij beschreef hoe er een koopvaardijvloot was ontstaan, hoe daardoor de scheepsbouw was gaan floreren, hoe de handel in koloniale waren, het verzekeringswezen, de makelaardij nieuwe impulsen hadden gekregen en ook, hoe de katoenfabrieken hadden kunnen profiteren van de hogere plantlonen. Want die factor gaf de Javaan de kans zoveel katoen te verbruiken 'dat men dit vroeger als een hersenschim zoude beschouwd hebben.'¹⁰⁵

Opmerkelijk genoeg ging hij ook terug naar de tijd van vóór het Cultuurstelsel. Op zijn beurt noemde hij gouverneur-generaal Du Bus, die in de jaren voor 1830 nog een liberale benadering had voorgestaan, weer de 'wegbereider voor het cultuurstelsel van den Graaf van den Bosch, die het grootsche denkbeeld opvatte om miljoenen ledige handen op Java tot cultures van handelscontracten te bezigen.'¹⁰⁶

Meer dan eens benadrukte hij dat zijn kritiek op het Cultuurstelsel geen afwijzing was van het systeem als zodanig en evenmin als Van Hoëvell was hij afkerig van de koloniale baten. Tegenstanders legden Van Hoëvell en hem die woorden alleen maar in de mond om het publiek tegen hen op te zetten, want, verklaarde Sloet in 1853 in de Kamer: 'dit tast het Nederlandsche volk dadelijk in den zak aan.' Hij wilde slechts dat er 'heilzame wijzigingen' werden aangebracht en 'dat men het doel van den bekwamen stichter van dit stelsel meer in het oog mogt houden.' Bovendien achtte hij het slecht voor de economie 'om met schokken voorwaarts te gaan' en niet via trapsgewijze verbeteringen. Toen Baud hem daarop antwoordde, dat ze het met elkaar eens waren, sprak Sloet dit tegen, want de oud-minister wilde volgens hem de toestand laten zoals die was, ofschoon ten gevolge daarvan 'duizende bij duizende den ellendigen hongerdood zijn gestorven.'¹⁰⁷ Van Hoëvell verklaarde, dat de materiële voordelen 'niet behoudens welvaart, maar dóór de welvaart van de inlandsche bevolking' moesten worden behaald. 'Wij willen, zonder uitputting en voor langen duur trachten de kolonie te behouden, nuttig en voordeelg te doen zijn voor het moeder-

¹⁰³ Bosma. 'Het cultuurstelsel en zijn buitenlandse ondernemers', 27.

¹⁰⁴ Ibidem.

¹⁰⁵ TSS-26, 429.

¹⁰⁶ TSS-26, 426.

¹⁰⁷ HTK 18 november 1853.

land.¹⁰⁸ Sloet dacht er niet anders over. In dat opzicht sprak bij hem een sociaal-liberaal hart.

De constante in zijn optreden was ook in het geval van de koloniale zaken de koppeling naar de praktijk. Ontelbare suggesties droeg hij aan voor landbouw, handel en industrie. Volgens hem, en wat kon van een klassiek liberaal anders worden verwacht, bood toch het particulier ondernemerschap de beste garantie voor een optimale exploitatie van de bodemschatten op Java. Het bleek uit zijn nota voor de grondverkoop uit 1849, maar bijvoorbeeld ook uit zijn reactie in de Kamer op een vlugschrift van een zekere Blommenstein, die in 1851 cynisch verklaarde dat Sloet als grafschrift waarschijnlijk wenste: 'Beschermer der Javanen'. Zo was het niet, hield deze zijn gehoor in de Kamer voor, 'maar ik geloof, dat onder de tegenwoordige omstandigheden alle geneesmiddelen erger zijn dan de kwaal, en dat het particulier landbezit de eenige haven is, waarin het cultuurstelsel zal kunnen gestevend worden, wat ook in de bedoeling lag van den stichter van dat stelsel, den generaal van den Bosch.'¹⁰⁹

Met zijn benadering van de koloniën zat Sloet op de lijn van de latere Franse 'econoom en koloniale propagandist' Paul Leroy-Beaulieu (1843-1916), die sprak van de 'colonisation moderne', als de exploitatie op basis van vrije productie en particulier kapitaal. 'Die kolonisatie kent geen tegenstelling tussen kolonialen en gekoloniseerden, uitbuiters en uitgebuiten, maar is heilzaam voor beiden.' De juiste koloniale politiek bestond erin niet de inheemse bevolking te verarmen of te beroven, maar haar te verrijken en daarmee ook zichzelf, aldus H.L. Wesseling. In de inleiding van zijn boek, *Indië verloren, rampspoed geboren* schreef deze echter, dat het bij de moderne kolonisatie waarop Leroy-Beaulieu doelde niet zozeer ging om de emigratie van mensen, maar om die van kapitaal en dat daarvoor ook een andere term bestaat: 'imperialisme'.¹¹⁰ Sloet had er echter zijn eigen opvatting over, die hij uiteen had gezet in zijn 'Grondtrekken'. Ook in de koloniën deden volgens hem de onzichtbare handen van God en Adam Smith hun zegenrijk werk, dat ook afstraalde op de Nederlandse staat. In 1875, in het laatste nummer van zijn *Tijdschrift*, vatte hij zijn visie nog eens samen, met de Javanen als voorbeeld.

Wij hebben het Christendom lief, wij voor ons zijn innig van zijne waarheid overtuigd; wij gelooven daarom, dat wij geene grotere weldaad aan de Indischevolkeren, dan de leer van Jezus kunnen schenken, maar zouden het hoogst afkeuren, indien men die zijdelings door welke dwangmiddelen ook, aan de inboorlingen wilde opdringen. (...)

De verplichting van den Nederlandschen staat is, om hen te beschermen, hun veiligheid van persoon en goed te verschaffen, de eerste waarborg en voorwaarde voor stoffelijke welvaart, hen niet te zwaar te belasten, hun volkomen vrijheid van godsdienst te laten en van lieverlede door volksonderwijs meer en meer te beschaven.(...)

Wij willen eenen geheel vrijen handel tusschen Java en Nederland ingevoerd zien, want wij begrijpen niet, hoe wij Java als een vreemd land behandelen kunnen en

¹⁰⁸ HTK juli 1854.

¹⁰⁹ HTK 6 december 1851.

¹¹⁰ Wesseling: *Indië verloren*, respectievelijk 142 en 15.

welke reden er bestaan kan om regten te heffen op den handel tusschen Amsterdam en Batavia en den handel tusschen Amsterdam en Rotterdam vrij te laten.¹¹¹

Ondertussen bekleemtoonde hij nogmaals de noodzaak van een geleidelijke overgang. Want, schreef hij nog in 1866, als de baten plotseling verdwenen konden er in Nederland geen spoorwegen meer worden aangelegd en bestond de kans dat nog maar pas afgeschafte accijnzen weer moesten worden ingevoerd, hetgeen ten koste zou gaan van de gewone man. Hij voorzag een overgangperiode tot het eind van de eeuw, maar dan zou Java ook werkelijk vrij kunnen zijn.

7.4.1 Resultaten

Zijn inspanningen in verband met de koloniën hebben Sloet binnen het politieke domein weinig voldoening gebracht. Hoon was meer dan eens zijn deel. Maar van de ambivalentie die zo kenmerkend was ‘voor alle parlementsleden die in principe voorstander waren van een koloniale politiek die wat minder op exploitatie en wat meer op ontwikkeling van de kolonie was gericht’, kon hij niet worden beschuldigd. Hij was niet, als anderen, bang voor de oppositie die hem zag als een vijand van het systeem der batige sloten, zelfs niet in een tijd waarin de staatsfinanciën daarop draaiden en het land in hoog tempo werd opgebouwd. Sloet week nooit en nergens van zijn principes. Hij stond in 1875 ook nog steeds vierkant achter zijn omstreden voorstel van een kwarteeuw eerder tot verkoop van grond op Java. Hier kon hij dan ook terecht constateren dat ‘het beginsel ten laatste in de agrarische wet aangenomen is.’¹¹² Onmiddellijk daarna vroeg hij zich echter af, hoeveel beter Java er wel niet voor had kunnen staan als zijn voorstel direct was aangenomen, om ook te constateren, dat het ‘minder aan de tegenwerking der conservatieven, als de geringe medewerking der liberale partij in de Kamer te wijten was.’¹¹³

Los van de kwestie van de landverkoop was Sloet een van de weinigen die, aan de zijde van Van Hoëvell, de discussie over het koloniaal beleid aanwakkerden en hij wist zelfs de Indische ‘specialiteit’ J.C. Baud te prikkelen tot onderzoek en zelf-onderzoek. ‘Over het algemeen speelden koloniale aangelegenheden in de Nederlandse politiek van de jaren 1850’, aldus Janny de Jong in *Van batig slot naar ereschuld*, ‘slechts een marginale rol. De koloniale kwestie zou in de jaren 1860 een belangrijk politiek vormen, maar bestond nog niet als zodanig in het voorgaande decennium.’¹¹⁴ Op die algemene situatie vormde Sloet dus een uitzondering. Of, zoals Prins het in 1949 stelde in *De Gids*: Sloet was degene die het als eerste waagde ‘de koloniale politiek in het debat te betrekken.’¹¹⁵

Ondanks zijn op zich positieve grondhouding jegens het Cultuurstelsel bleef hij het systeem kritisch volgen en kwam hij met alternatieven om een eind te maken aan de situatie van afhankelijkheid van de inlandse bevolking, die hij op den duur funest achtte. Als, zoals hiervoor, de vraag wordt gesteld wáárom het zo succesvolle Cultuurstelsel dat voor de Nederlandse economie, en in het bij-

¹¹¹ TSS-28, 312, 317-318, 321.

¹¹² TSS-28, 316.

¹¹³ Ibidem.

¹¹⁴ De Jong. *Van batig slot*, 34.

¹¹⁵ Prins. ‘Sloet tot Oldhuis’, 26.

zonder de schatkist, enorme baten opleverde toch werd afgeschaft, ligt het antwoord voor een deel bij de acties van Sloet.¹¹⁶ Ook omdat hij in het *Tijdschrift voor Staathuishoudkunde en Statistiek* –dat zich weliswaar niet expliciet ten doel stelde de kennis van de Nederlandse koloniën te bevorderen, maar die rol wel degelijk had– zijn stem liet horen.¹¹⁷ ‘Niemand, die den gang der koloniale denkbeelden bij ons volk nagegaan heeft, zal ontkennen, dat de Koloniale beschouwingen, in dit Tijdschrift voorkomende medegewerkt hebben tot heilzame maatregelen, die in den laatsten tijd in ons koloniaal Bestuur genomen zijn’, aldus een prospectus van uitgever W.E.J. Tjeenk Willink in 1854.¹¹⁸

Sloets strijdmakker in de Tweede Kamer als het ging om de politiek en Indië: ds. Wolter Robert baron van Hoëvell (1812-1879) op een portret in het Biografisch woordenboek der Noord- en Zuidnederlandsche letterkunde (1888-1891). (Foto webpagina BNTL)

¹¹⁶ Zie ook Van Zanden, Van Riel. *Nederland 1780-1914*, 225.

¹¹⁷ Fasseur noemde het in 1842 gouvernementeel ingestelde tijdschrift *De Indische bij* ‘het enige vóór 1848 in Nederland verschijnende tijdschrift, dat zichzelf ten doel stelde de kennis van de Nederlandse koloniën te bevorderen’. Ook het via WEJ Tjeenk Willink te Zwolle in Nederland op de markt gebrachte *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië* had echter genoemd kunnen worden.

¹¹⁸ Geciteerd in Jansen. *150 jaar uitgever*, 44. Ook Sloet zelf hing die gedachte aan, zoals blijkt uit een opmerking in zijn tijdschrift in 1846 bij een artikel van Ackersdijck over het Indische muntwezen: ‘Wij smaken het genoeg, dat ons Tijdschrift sinds den korten tijd van zijn ontstaan over geheel den Indischen Archipel verspreid geworden is; de goede dunk, dien het Indische bestuur over deszelfs doel en strekking schijnt te koesteren, en het belang dat hetzelve er in stelt, dat de Ambtenaren met staathuishoudkundige beginselen meer en meer bekend worden, bij den lust onder de Europeesche bevolking zelve, om zich meer en meer met wetenschappelijke zaken bezig te houden, hebben buiten twijfel krachtig medegewerkt om ons eenen voldoening te verschaffen, die, wij belijden het gaarne, hoogst streelend voor ons gevoel is.’ TSS-3, 92-93.

De vele en ruime citaten in dit hoofdstuk dienen, óók hier, om aan te geven dat Sloet in de politiek een nieuwe dimensie bracht: de ‘warmte’ die door Pels en Te Velde vooral wordt toegekend aan de partijpolitiek vanaf de jaren zeventig van de negentiende eeuw. Of aan buitenparlementaire critici als Multatuli en Busken Huet.¹¹⁹ Sloet begon er ten aanzien van de koloniën al mee vanaf het moment waarop hij in 1848 in de Kamer kwam. In dit politieke domein bracht hij een nieuwe stijl en dat werd hem, door Thorbecke en Groen wellicht nog het minst, niet in dank afgenomen en het werkte tegen hem.¹²⁰ Het deed zijn argumenten ondersneeuwen.

Wellicht had hij beter, net als Van Hoëvell –die wel kon bogen op Indische ervaringen en reisverhalen schreef onder het pseudoniem Hiëronymus– zijn literaire pen kunnen laten spreken. Op welke wijze dit strijdmiddel kon werken, bleek immers nadat Eduard Douwes Dekker –wiens schrijversnaam Multatuli ook Sloet zou hebben gepast– in 1860 zijn *Max Havelaar* had gepubliceerd. Hoe dan ook heeft Sloet, in een tijd waarin de koloniale baten op hun hoogtepunt waren, met zijn warme betrokkenheid en met zijn gepeperde kritiek nieuwe vorm en inhoud gegeven aan een politiek en een politieke cultuur die na 1848 nog, of opnieuw, moest worden uitgevonden.¹²¹

¹¹⁹ Pels en Te Velde. *Politieke stijl*, 9. Zie hierin voor Multatuli en Busken Huet het artikel van Krul: ‘Multatuli en Busken Huet’.

¹²⁰ Zie voor de stijl, de houding, van Thorbecke en Groen, Te Velde. ‘Van Thorbecke tot Den Uyl’, 154.

¹²¹ De Haan. *Het beginsel*, 16.